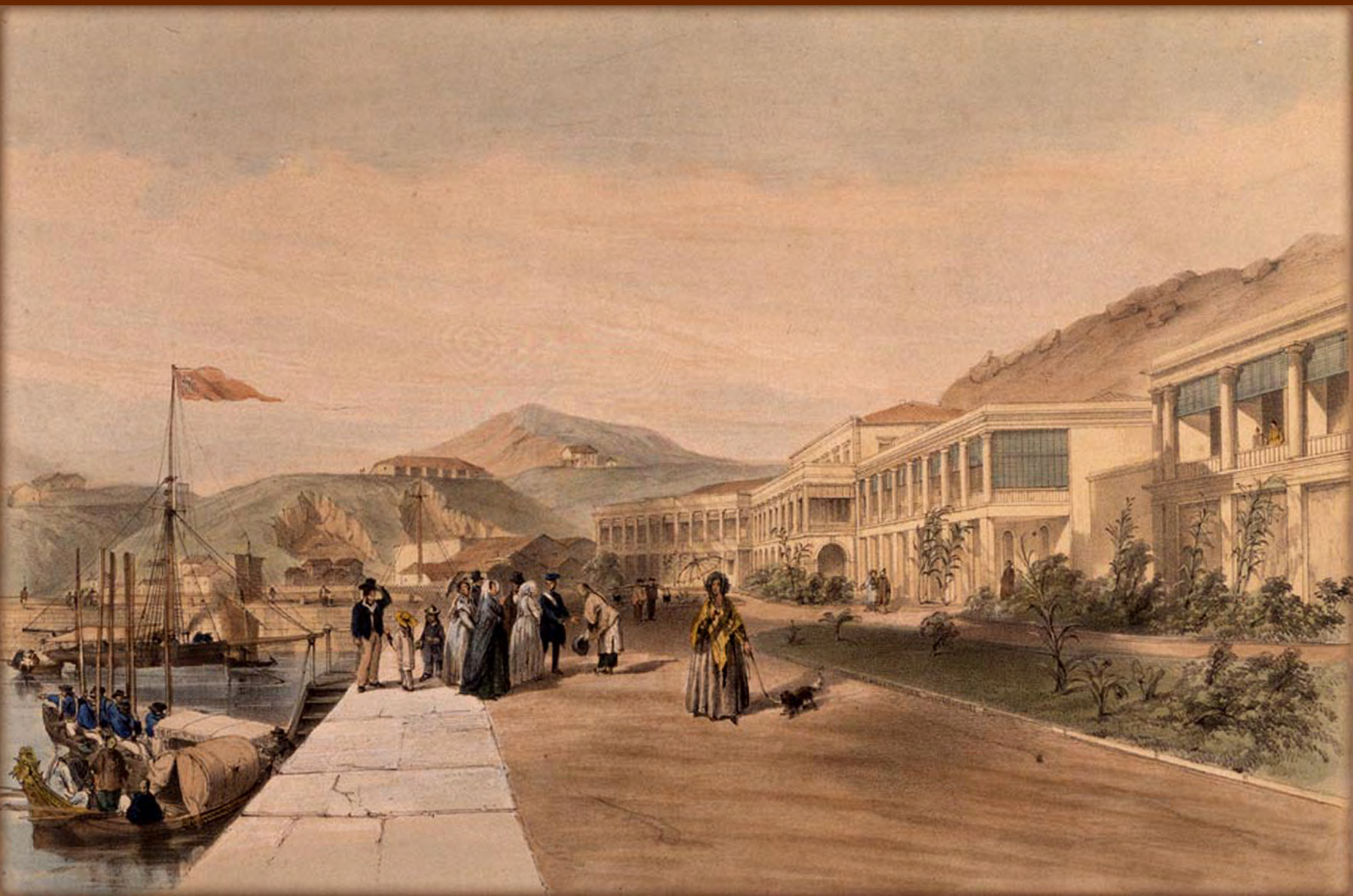

Добролюбська Ю. А., Сарапіна Є. О.

Нарис історії Гонконгу 1841–1997 рр.

УДК 94(510.2)

ДОБРОЛЮБСЬКА Ю. А., САРАПІНА Є. О. Нарис історії Гонконгу, 1841–1997 рр. Навчальний посібник до курсу «Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки». — Одеса : Ун-т Ушинського, 2022. — 124 с.

*Друкується згідно з рішенням
Вченої Ради ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
від 27 січня 2022 р. (протокол № 7)*

Р Е Ц Е Н З Е Н Т И :

Атаманюк З. М.,

доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Мельник О. В.,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії та етнографії України
Національного університету «Одеська політехніка»

З м і с т

В с т у п	4
Р о з д і л 1	
Процес переходу Гонконгу під британський суверенітет	
1. 1. Нанкінський договір та перші роки колоніальної історії Гонконгу.....	5
1. 2. Формування адміністративної системи Гонконгу	13
1. 3. Колоніалісти та китайське населення	17
1. 4. Освіта та культура в Гонконзі	28
Р о з д і л 2	
Гонконг як колонія Великої Британії	
2. 1. Довоєнні роки «Нових територій»	32
2. 2. Гонконг у міжвоєнний період. Японська окупація.....	39
2. 3. Відновлення британського панування.....	44
Р о з д і л 3	
Кінець 99-річної оренди Гонконгу Великобританією	
3. 1. Передача суверенітету над усією територією Гонконгу на користь КНР	47
3. 2. Сучасні відносини КНР та САР Гонконгу	49
В и с н о в к и	52
С п и с о к в и к о р и с т а н и х д ж е р е л т а л і т е р а т у р и	54
Д о д а т к и	56

В с т у п

Актуальність дослідження. Гонконг сучасності є унікальним прикладом території зі спеціальним статусом та капіталістичним укладом у складі комуністичної держави. Він, також, наразі є економічним центром Азії, а ще півтора століття тому ці землі населяли пірати та нечисленні резиденти. Гонконг часто називають дитиною війни між Великобританією та Китаєм, і його метаморфози вражають. Гонконг є винятковим прикладом успішного схрещування світів Заходу та Сходу, капіталізму та комунізму. Та не дивлячись на свою унікальність, історія Гонконгу майже не вивчалась вітчизняними вченими, і навіть на Заході про історію Гонконгу вперше заговорили в 1958 році. Для нас тема Британського Гонконгу є актуальною, по-перше, через його бікультуризм та успішне співіснування цих, здавалося б, несумісних культур. Досвід створення особливих адміністративних районів у складі КНР є унікальним у світовій практиці. Перш за все, ця система важлива для аналізу як спосіб безкровного вирішення політичних, економічних та релігійних конфліктів у країнах, де ментальність населення полярно різниться. По-друге, нас цікавить проблема самоідентифікації населення Гонконгу. Ця проблема гостро повстала останні роки через порушення Китаєм домовленостей в межах програми «одна країна — дві системи», що, де-юре, повинна діяти у Гонконзі 50 років після переходу до складу КНР.

Стан дослідження проблеми. Монографія радянського історика-китаїста Петра Михайловича Іванова «Гонконг. История и современность» — єдина праця з історії Гонконгу в історіографії колишніх країн СРСР. В ній П. М. Іванов дуже детально описав історію сучасної території САР Гонконгу (Сянган) починаючи з Опіумних війн та закінчуючи передачею Гонконгського суверенітету КНР (Іванов, 1990).

Більшість монографій, використаних у нашій роботі, були працями західних авторів. Одним з таких є Найджел Камерон (Nigel Cameron) і його робота «An illustrated history of Hong Kong» («Ілюстрована історія Гонконгу»). Найджел Камерон був англійським мистецтвознавцем і останні роки свого життя провів у Гонконзі. Його праця «An illustrated history of Hong Kong» допомогла нам не лише побачити історичну картину з точки зору британського автора; її цінність полягає в колосальному використанні картин та світлин того часу. Монографія детально передає настрої історії Гонконгу з 1841 по 1990-ті роки (Cameron, 1991).

Крістофер Стейнхардт (Christoph Steinhardt), Лінда Чілан Лі (Linda Chelan Li) та Іхонг Цзян (Yihong Jiang) у своїй статті «The Identity Shift in Hong Kong since 1997: Measurement and Explanation» («Самоідентифікація в Гонконзі з 1997 року: розрахунки та пояснення») розглядають проблеми розуміння, вимірювання та пояснення політичної ідентичності в Гонконгу після 1997 року (Steinhardt, 2017). Проблема національної ідентичності жителів Гонконгу гостро стоїть останні роки, хоча її вивчення не є популярним серед істориків та соціологів. Стаття демонструє зміни в національній та місцевій ідентифікації, що мають тенденцію до зниження з 2008 року і обумовлені втручанням материкового Китаю до внутрішніх справ САР Гонконгу.

Джерельна база. В нашій роботі були використані переклади оригінальних договорів того часу між Китаєм та Великою Британією. Серед договорів, використаних у роботі, є: англійський переклад Тяньцзінських договорів 1858 року (Treaty, 1858), російський переклад англо-китайського Пекінського договору 1860 року (Пекинская, 1860), російський переклад англо-китайського договору про розширення Гонконгу від 9 червня 1998 року (Соглашение, 1898).

До джерельної бази можна віднести офіційний сайт Гонконгського департаменту перепису населення та статистики (The Government of the Hong Kong), а також статті з газет зі світовим ім'ям ABC News (Solomon, 2019) та BBC News (Thousands of Hong Kong, 2014; Thousands, Tsoi, 2020), що допомогли нам освітити події та побоювання з перших вуст їх свідків.

Р о з д і л 1

Процес переходу Гонконгу під британський суверенітет

1. 1. Нанкінський договір та перші роки колоніальної історії Гонконгу

Острів Гонконг (з часом він передав свою назву колонії в цілому) довжиною близько восьми миль і шириною до чотирьох миль. Він лежить зі сходу на захід трохи нижче півострова Коулун і утворює «U» біля кінчика Коулуну. Існує легенда Гонконгу, пов'язана з топографією території. Хлопчик-імператор зауважив, що вісім пагорбів, які він побачив навколо себе в Коулуні, — це дракони. Його слуга відповів: «Ні, тут дев'ять драконів, ваша величність. Ваша священна величність — дев'ята». Ця легенда пояснює ім'я Коулун, що в перекладі з кантонської означає «дев'ять драконів». Драконоподібний вигляд цих пагорбів зберігає свою магію навіть у міському пейзажі сучасного Гонконгу (Ingham, 2007, p. 5).

Китайською назвою Гонконгу є Сянган. «Сянган» означає «бухта ароматів», але про походження цієї назви досі ведуться суперечки. Одні вчені вважають, що своїй назві острів завдячує запахам, які виходили від навантажених прянощами суден, що стояли на причалах місцевої гавані. Інші вважають, що воно походить від численних дрібних підприємств з виробництва ароматних паличок, які використовувались у храмах (Иванов, 1990, с. 13).

Виникнення на китайській території англійської колонії Гонконг пов'язано з новим етапом у розвитку відносин між Китаєм та Великобританією. На початку ХІХ ст. Цинська імперія виявилася не в змозі ефективно протистояти експансії Заходу, в першу чергу Великобританії. Ізоляція країни від зовнішнього світу, реакційна внутрішня політика, розтрата сил і засобів на завойовницькі походи на північному заході країни — все це зумовило поразку Китаю в боротьбі з західними державами. Англія ж на рубежі ХVІІІ–ХІХ ст. вже була могутньою колоніальною державою. Потужний підйом економіки (промислова революція) перетворив її на провідну індустриальну державу світу. Зростання англійської зовнішньої торгівлі базувалося на досягненнях промислового виробництва, яке використовувало дешеву колоніальну сировину. Зміцнення позицій англійців в Індії до 30-х років ХІХ ст. створило необхідні економічні та військово-політичні умови для посилення експансії на Далекому Сході.

Південно-китайський порт Гуанчжоу до початку ХІХ ст. був жвавим пунктом англо-китайської торгівлі. Вивозилися через нього головним чином китайський шовк та чай, але найбільше значення він придбав як пункт ввезення в Китай індійського опіуму.

Ост-Індська компанія, яка з 1773 р. користувалася монопольним правом торгівлі опіумом, у 1813 р. відмовилася від своїх привілеїв. Це сприяло залученню до контрабандних операцій значного числа англійських та індійських фірм, які виявляли

велику оперативність та спритність. У 20–30-ті роки ХІХ ст. наслідки поширення опіуму стали все виразніше виявлятися в житті китайського суспільства. Опіум став засобом викачування срібла, інших цінностей, чаю та шовку.

Після кривавих інцидентів у 1821 р. англійські комерсанти, які займалися продажем опіуму, перемістили свої склади на розташований неподалік від гирла р. Чжуцзян о. Лінтін, який залишався базою контрабанди аж до 1839 р. Він став свого роду «прототипом» Гонконгу, територією, де англійські купці вважали себе в безпеці від китайського зовнішньоторговельного контролю. Однак британські торговці прагнули більшого — вони хотіли домогтися договірних гарантій розвитку торгівлі, а також встановлення прямих зв'язків з місцевою владою, а не через систему посередників («гунхан»). Невдача посольства лорда Амхерста у 1816 р. показала, що дипломатичного тиску недостатньо для відкриття Китаю для іноземної торгівлі. Стало рости число прихильників збройного втручання з метою отримання поступок з боку цинської влади. Після повного скасування монополії Ост-Індської компанії на торгівлю з Китаєм (1833 р.) в Гуанчжоу був призначений керівник англійською торгівлею лорд Непір. Всі його спроби встановити контакт з намісником Гуандуна в обхід «гунхан» закінчилися невдачею. Непіру було наказано покинути місто. Демонстрація сили британськими військовими судами і десант на територію англійської факторії на початку вересня 1833 року також не дали результатів і були припинені після раптової смерті Непіра 11 жовтня. Слід зазначити, що, хоча в безпосереднє коло його завдань входило насамперед врегулювання проблем, пов'язаних з англо-китайською торгівлею, Непір вже тоді доповідав у Лондон про необхідність отримання військового підкріплення «для придбання острова Гонконг, розташованого біля східного рукава гирла Кантонської річки і чудово пристосованого для будь-яких цілей» (Иванов, 1990, с. 11).

У лютому 1837 р. керівником торгівлею був призначений капітан Ч. Елліот, який раніше входив в оточення Непіра і командував англійськими військовими судами. Ч. Елліот всіляко заохочував розширення британськими торговцями контрабанди опіуму і йшов на навмисне загострення відносин з китайською владою. Він домагався беззастережного визнання цинськими чиновниками права англійців на торгівлю опіумом, права екстериторіальності тощо. Йому довелося зіткнутися з Лінь Цзесюєм, особливо уповноваженим імператора по керівництву морськими силами пров. Гуандун, який прибув на південь в березні 1839 року для розслідування положення з контрабандною торгівлею опіумом. Погрожуючи припинити англійську торгівлю та блокувати факторії іноземних купців, Лінь Цзесюй вимагав здачі опіуму і отримав понад 200 тис. ящиків вартістю 3 млн ф. ст.

До початку 1840 року англійський уряд прийняв рішення перейти до активних дій. До берегів Китаю була спрямована військова ескадра під командуванням віце-адмірала Дж. Елліота (двоюридного брата Ч. Елліота). В її завдання входило встановлення блокади

Гуанчжоу і гирла Чжуцзяна, захоплення островів Чжоушань, перекриття входів з моря в Янцзи та Хуанхе, вихід до гирла річки Бейхе у Чжілійській затоці. При цьому йому було доручено при будь-якому зручному випадку передати китайській владі ноту британського уряду і вимагати початку переговорів.

Не вдаючись в детальний опис ходу Першої опіумної війни, що отримала докладне висвітлення у науковій літературі, зазначимо лише, що на переговорах 30 серпня 1840 року в Тяньцзіні між генерал-губернатором Чжілі Ци Шанем та Ч. Елліотом китайська сторона рішуче відкинула англійську вимогу про відчуження в вічну власність Великобританії острова Гонконг і лише після відновлення військових дій була змушена з цим погодитися (20 січня 1841 р.). При цьому малося на увазі, що податки і мита з цієї території будуть надходити в китайську казну. Іншими словами, про колонію в класичному розумінні цього слова не йшлося. Сам Ч. Елліот вважав, що Гонконг повинен служити всього лише укриттям для британських купців, які торгували в Гуанчжоу (Иванов, 1990, с. 12). Домовленість Ч. Елліота з Ци Шанем не визнали ні англійський (за недостатністю досягнутого), ні китайський уряд (через надмірність поступок). Лондон, зокрема, був незадоволений згодою свого представника на збір китайцями податків в Гонконзі, цілком обґрунтовано вбачаючи в цьому запоруку збереження китайського суверенітету над цією територією. В результаті 26 січня 1841 р. над Гонконгом підняли англійський прапор та оголосили його англійською колонією.

Спочатку в Гонконзі, який міністр закордонних справ лорд Пальмерстон назвав «голим островом, на якому навряд чи знайдеться житло» (Иванов, 1990, с. 12), розмістилися англійські війська та торговці, які їх обслуговували. Слідом за ними на острів потягнулося й китайське населення. До травня 1841 р. китайське населення склало вже понад 5,5 тис., більше половини з них жили в розташованих на острові 20 селах, решта були транспортними та будівельними робочими, базарними торговцями, човнярами. Ч. Елліота на посаді керівника англійською торгівлею змінив Г. Поттінджер, який прибув до Гонконгу 10 серпня 1841 р. і в донесенні міністру закордонних справ лорду Ебердіну писав: «Це поселення отримало такий значний розвиток, що повернення його під владу [китайського] імператора навряд чи може не бути в протиріччі з інтересами честі... корони Її Величності» (Иванов, 1990, с. 12). Тим самим передбачалося, що, незважаючи на відмову обох воюючих сторін від домовленості 20 січня 1841 р., йти з Гонконгу не слід.

29 серпня 1842 року був підписаний нерівноправний для Китаю Нанкінський договір, ст. 3 якого свідчила: «Його Величність Імператор Китаю поступається Її Величності Королеві Великобританії... острів Гонконг в вічне Її Британської Величності, Її Спадкоємців і Наступників володіння з тим, щоб він керувався тими законами і регламентами, які Її Величність Королева Великобританії... вважатиме за потрібне встановити» (Иванов, 1990, с. 13). Крім того, Англія домоглася відкриття для торгівлі п'яти портів — Гуанчжоу,

Сяменя, Фучжоу, Нінбо і Шанхая, а також зниження імпорتنих мит, отримання «компенсації» «за шкоду» в розмірі 21 млн дол. Г. Поттінджер став першим губернатором Гонконгу, поєднуючи при цьому посади керівника торгівлею і посланника Великобританії в Цинській імперії, тобто підкоряючись одночасно міністерству колоній і міністерству закордонних справ. В його функції входив контроль над діяльністю англійських консулів в «відкритих» портах. Контрабандна торгівля опіумом тривала, і Поттінджеру довелося відмовитися від ідеї заборонити судам з вантажем опіуму входити в колоніальний порт. У зв'язку з цим представник найбільшої фірми «Джардін, Матисон енд К^о» з насмішкою писав: «Я думаю, що цей указ... нічого не означає і призначений лише для святих Англії. Сер Генрі ніколи й не збирався втілювати його в життя і, без сумніву, про себе вважає його гарним жартом» (Иванов, 1990, с. 13).

У другій половині 40-х – першій половині 50-х років XIX ст. Гонконг виконував роль основного опорного пункту англійської торгівлі в Китаї, а також британської військової бази на Далекому Сході. Колоніальна влада приймала вельми діяльну участь в боротьбі за розширення англійського впливу в Китаї, а також за збільшення території Гонконгу. Спроба досягти вказаних цілей була зроблена під час селянської війни тайпінів, спочатку у 1854–1855 рр. Коли війська повстанців підійшли до центрів міжнародної торгівлі — Шанхаю і Гуанчжоу, держави почали схилитися до відмови від спочатку оголошеного ними «нейтралітету». Зростала кількість прихильників допомоги імператорському уряду, і одним з них був новий губернатор Гонконгу Дж. Боурінг. Спираючись на інформацію, отриману у вересні 1854 р. від консульських представників Англії, які відвідали Нанкін, він прийшов до висновку про необхідність збройного виступу держав на стороні уряду. Проти цього плану виступили лише клерикали, очолювані гонконгським єпископом Смітом, який вважав, що перемога тайпінів призведе до християнізації всього населення Китаю. Однак ці аргументи не були взяті до уваги в зв'язку з загостренням ситуації. Наближення тайпінських військ до Гуанчжоу влітку 1854 р. посилювало приплив біженців в Гонконг. Півострів Цзюлун, розташований в безпосередній близькості від Гонконгу, неодноразово ставав ареною запеклих боїв. У вересні 1854 р. тайпінський флот під командуванням Хун Сюцзуна увійшов в порт Гонконгу, в січні 1855 р. за ним прийшли 9 урядових джонок з 2 тис. солдатів на борту. 23 січня зусиллями колоніальних властей насилу вдалося запобігти бою, який вже здавався неминучим і міг би перетворити Гонконг на поле битви. Щоб уникнути повторення чогось подібного, в січні 1855 р. був виданий указ, який забороняв судам воюючих сторін заходити у води Гонконгу.

Проте у вересні 1856 р. тайпінська флотилія Мао Чаншоу, який об'єднав свої зусилля з піратським ватажком Лу Дунцзю, прибула в Гонконг. Повстанці просили військової допомоги для атаки на урядові війська в районі Боло у південних берегів Гуандуна, в чому Дж. Боурінг їм відмовив. У січні 1855 р. Дж. Боурінг і адмірал Стірлінг вирушили

на військових кораблях в Гуанчжоу, щоб, виконуючи прохання намісника Е. Міншеня, захистити місто від наступу тайпінів. Цей «акт доброї волі», проте, не приніс англійцям бажаного, а саме, пом'якшення позиції китайського уряду з питання про перегляд Нанкінського договору. Англія дотримувалася точки зору, що він надає іноземцям недостатньо прав в Китаї. Англійці прагнули почати переговори про відкриття для міжнародної торгівлі всього узбережжя країни, про дозвіл іноземним судам плавати по Янцзи, про легалізацію торгівлі опіумом і скасування ліцзінь (внутрішніх мит), про призначення британського посланника в Пекін.

Незабаром після закінчення Кримської війни Великобританія вступила у війну з Китаєм. За іронією долі ініціатором Другої опіумної війни став Дж. Боурінг, який очолював на початку ХІХ ст. в Англії пацифістське «Товариство за мир», що виступало «за загальне роззброєння, мирне врегулювання всіх конфліктів» (Иванов, 1990, с. 14).

8 жовтня 1856 р. китайська влада затримала в порту Гуанчжоу бриг «Ерроу», обшукала його та заарештувала китайців — членів екіпажу, спустивши при цьому на судні британський прапор. Англійській версії інциденту влада Гуанчжоу протиставила свою: прапора на судні не було, а багато хто з матросів були піратами, внаслідок чого англійському консулу було відмовлено у звільненні заарештованих та принесенні вибачень. Ця подія стало приводом для початку військових дій з боку англійців, а також французів, які приєдналися до них. Хоча намісник Е. Міншень задовольнив ультиматум Боурінга від 21 жовтня про видачу затриманих та принесення вибачень, англійські війська, зосереджені в Гонконзі, 23 жовтня – 13 листопада здійснили ряд нападів на Гуанчжоу, зруйнувавши декілька фортів та частину міської стіни. Дж. Боурінг домагався від намісника відкриття всього Гуанчжоу для іноземців. Однак, не маючи достатньої військової сили, англійці не змогли утримати місто і були змушені повернутися в Гонконг.

Тим часом в помсту за напад намісник наказав спалити європейські факторії в Гуанчжоу (14 грудня 1856 р.) і суднобудівні доки та склади в Хуанпу (січень 1857 р.). Всі іноземці були змушені переїхати з Гуанчжоу в колонію. В знак протесту проти дій колонізаторів китайське населення почало залишати Гонконг. Очевидець писав про це: «Слуга залишав свого пана, а якщо залишався, то конфісковували його маєток, і всі його родичі... які перебували поза Гонконгом, відповідали за нього тілом і грошима» (Иванов, 1990, с. 15). У місті розвішували антианглійські листівки. Влада Гуанчжоу обіцяла грошову нагороду за голову будь-якого іноземця, спочатку 30, а в подальшому 100 доларів. За голову головного реєстратора Колдуелла і начальника поліції Кейна китайська влада оголосила набагато більш високу ціну — по 50 тис. доларів. Почастішали випадки підпалу будинків та суден, що належали іноземцям. Практично припинилися поставки продовольства, інші торгові операції. Англійці опинилися на облоговому положенні.

15 січня 1857 р. вся колонія була вражена звісткою про отруєння 400 європейців хлібом, що містив миш'як. Отрута стала помстою не тільки колонізаторам, а й власнику булочної «Ішенхан» Чжан Ялиню, який відмовився припинити торгувати в Гонконзі і наживався, захопивши контракти, що належали раніше іншим китайським купцям, які оголосили бойкот Гонконгу. Лавка Чжана в Гуанчжоу була спалена. Англійська влада вислала його з Гонконгу, оскільки суд довів його невинність. Не маючи можливості повернутися в Китай, де його чекала в'язниця за колабораціонізм, Чжан поїхав з родиною в Сінгапур. У зв'язку з отруєнням Гонконг захлеснула хвиля арештів. Поліція затримала близько 200 «підозрілих осіб», майже 150 були схоплені за доносом. У лютому 1857 року в Гонконг почали прибувати війська Англії та Франції, які досягли домовленості про спільний виступ проти Китаю. До середини грудня 1857 року в колонії знаходилися вже 26 англійських та 13 французьких військових кораблів, 4,5 тис. англійських і 1,3 тис. французьких солдатів і офіцерів (Иванов, 1990, с. 15). 12 грудня надзвичайні посли Англії та Франції лорд Ельджін і барон Гро направили Е. Міншеню ультиматум, вимагаючи «виконання договорних зобов'язань», відкриття доступу в Гуанчжоу, компенсації збитків. Не отримавши задовільної відповіді, вони почали наступ і 5 січня 1858 р. взяли Гуанчжоу. Е. Міншеня схопили і відправили в Калькутту, де йому судилося померти через два роки. Далі військові дії перемістилися на північ.

В результаті поразки Китаю в цій війні був підписаний ряд нерівноправних договорів. Так, англо-китайський Тяньцзіньський договір від 26 червня 1858 р. надав Великобританії право мати посланника в Пекіні, що поклато край ситуації, коли посади гонконгського губернатора і англійського дипломатичного представника в Китаї поєднувалися. Дуже істотним для інтересів гонконгських комерсантів стала зміна китайського митного тарифу відповідно до підписаної в Шанхаї «Угоди щодо правил торгівлі, складеної на додаток ст. 25 Договору від 26 червня 1858 р.». Важливі зміни стосувалися торгівлі опіумом, який не був включений в список товарів, заборонених до ввезення. Введені «обмеження» практично носили формальний характер і могли бути легко порушені.

Результатом нового загострення відносин влітку 1859 р., а також розгорнутих Англією та Францією військових дій (7 жовтня був захоплений Пекін), стало укладення 24 жовтня 1860 р. Пекінської конвенції. Відповідно до ст. 6 Англія отримала у володіння в якості складової частини колонії Гонконг півострів Цзюлун. Угода про передачу англійцям Цзюлуну була досягнута ще 21 березня 1860 р. Побоюючись зростання впливу Франції на півдні Китаю, командування гонконгського гарнізону наполягало на придбанні півострова для «забезпечення безпеки» Гонконгу. У той період, проте, йшлося лише про оренду. Після підписання Пекінської конвенції домовленість про оренду, «природно», була анульована. Так закінчився другий етап формування території англійської колонії.

Завершився ж цей процес в ході третього етапу — наприкінці XIX ст. Поразка Китаю у війні з Японією та укладення 19 квітня 1895 р. Сімоносекського мирного договору

відкрили нові можливості для колоніальної експансії в Китаї. Відповідно до договору Китай позбувся цілого ряду своїх територій, поступово потрапляв в кабалу іноземним банкам в зв'язку з необхідністю виплати величезної контрибуції; японці, а слідом за ними й інші іноземці, отримали право ввезення промислового обладнання. У такій ситуації держави вступили в запеклу боротьбу за розділ Китаю на «сфери впливу». Прикриваючись вимогами про збереження територіальної цілісності Цинської імперії, англійський уряд прагнув зробити все, щоб не відстати від Японії, Німеччини, Франції та Росії в придбанні нових частин китайської території. Зокрема, зусилля Великобританії були спрямовані на розширення території Гонконгу, який був опорною точкою британського впливу на півдні Китаю.

Підписана в Пекіні 9 червня 1898 р. Конвенція про розширення Гонконгу створила передумови для подальшого зміцнення позицій англійців в Китаї. Великобританія під приводом необхідності зміцнення оборони Гонконгу отримала в оренду на 99 років 376 кв. миль, що прилягали до вже підконтрольної їй території (29 кв. миль). Вся територія, за винятком м. Цзюлун, де відповідно до конвенції зберігалася китайська адміністрація, ставала підвладною гонконгській владі. Власне кажучи, англійці поставилися до положення про китайську юрисдикцію в Цзюлуні лише як до формальності, необхідної Цинському уряду для того, щоб «зберегти обличчя». Вони розраховували, що китайські чиновники не будуть залишатися в Цзюлуні довгий час, та й до того ж передбачалося, що їх видалять силою, якщо цього вимагають інтереси «належної оборони Гонконгу».

Кордони «Нових територій» не були точно визначені (лише вказувалося, що вони розташовані між $113^{\circ}52'$ та $114^{\circ}30'$ східної довготи і на південь від $22^{\circ}9'$ північної широти). Це дозволило англійцям при делінеації кордону додати собі ще деякі площі. Хоча конвенція передбачала оренду, плату за «Нові території» ніхто ніколи не платив. Посланник К. Макдональд свого часу цинічно зауважив, що китайська влада не піднімає це питання, «побоюючись звинувачень в тому, що торгують своєю країною» (Іванов, 1990, с. 17). «Нові території» розглядалися англійцями як «практично британська територія», про що свідчить доповідь гонконгського комітету Китайської асоціації, що об'єднувала в своїх руках представників великої буржуазії, чиї інтереси були пов'язані в першу чергу з Китаєм.

Хоча конвенція набувала чинності 1 липня 1898 р., англійці змогли взяти «Нові території» під управління лише 17 квітня 1899 р. Затримка мала кілька причин. По-перше, цей район був абсолютно невідомий колоніальній владі. Була створена спеціальна група для дослідження і опису «Нових територій». По-друге, англійці натрапили на запеклий опір місцевих жителів. Крім ненависті до європейців, багатьма керував також і страх за їх земельні ділянки, оскільки відразу ж після укладення конвенції група спекулянтів з Гонконгу почала скуповувати землю в «Нових територіях» задешево, переконуючи власників, що англійці все одно зроблять безоплатну конфіскацію. Ворожість місцевих

жителів, небажання китайських чиновників допомагати в роботі вкрай затягнули процес реєстрації земельних ділянок. Ще до встановлення англійського контролю над «Новими територіями» китайському уряду було заявлено 5 квітня 1899 р., що пости китайської митниці на «орендованій» території слід ліквідувати найпізніше до жовтня місяця. Демаркація кордону була проведена 16–18 березня 1899 р. і, здавалося, вже все було готово для підняття британського прапора. Однак місцеві жителі, керовані старійшинами клану Ден, найбільшими землевласниками цієї місцевості, почали готувати відсіч загарбникам. Вони організували збір коштів, зброї, а 10 квітня заснували об'єднану Палату небесного спокою (Тайпін гунхан), а також досягли домовленості про спільні дії між жителями сіл Юаньлан, Басянь, Піншань, Хуншуйцяо, Ціншань, Шаншу, Фенлінь, Тайпей, Сінтянь. 16 квітня були обстріляні англійські бараки, зведені в Тайпеї. 18 квітня 2500 осіб вступили в бій з англійцями в районі Шан'юнь. Запеклий опір чинили жителі села Цзінтяньцунь. Англійцям вдалося увійти в село лише після дводенних боїв. Колоніальна влада поспішила окупувати всі «Нові території» і під приводом ліквідації «зовнішньої загрози» навіть вийшла за їх межі. 16 травня вона захопила Шеньчжень, так як нібито з цього району готувався напад з боку китайців. Губернатор Гонконгу Г. Блейк розраховував на можливість включення Шеньчжєня до складу Гонконгу. Однак вже 13 червня цинській владі було заявлено, що Англія не претендує на цю місцевість. Війська, щоправда, вивели лише після розпорядження з Лондона від 22 листопада. За час окупації англійці переконалися, наскільки важко контролювати територію, що перебуває практично в неподільному володінні таємних товариств.

Не менш жорсткою, ніж всі їхні інші дії, була розправа колоніальних властей з китайськими представниками в Цзюлуні. 24 квітня наміснику пров. Гуандун і Гуансі Тань Чжунліню направили вимогу вивести звідти війська, що і було зроблено 16 травня 1899 р. А 27 грудня 1899 року в Гонконзі оприлюднили розпорядження про скасування китайської юрисдикції в Цзюлуні і оголошення його невіддільною частиною колонії Гонконг. Вся власність китайського уряду, яка була в місті, була конфіскована в якості «компенсації за збиток», нібито завданий в результаті опору місцевих жителів, про що повідомили Лі Хунчжану під час його перебування в Гонконзі у 1900 р.

У складі «Нових територій» Великобританія отримала 7 районів, що включали в себе 47 підрайонів, де були розташовані 597 сіл. Таким чином, до кінця ХІХ ст. Гонконг являв собою досить велику територію, що включала Гонконг, півострів Цзюлун, сільську місцевість на північ від нього, а також безліч прилеглих дрібних островів.

1. 2. Формування адміністративної системи Гонконгу

З перших днів існування колонії влада прагнула створити там умови, вигідніші для підприємців та більш зручні для життя, ніж у Гуанчжоу та Макао, в чому вони бачили заставу процвітання нового центру торгівлі. З метою привернути в Гонконг англійських комерсантів, які після початку Першої опіумної війни переїхали з Гуанчжоу в Макао, Ч. Елліот 7 червня 1841 року оголосив Гонконг вільним портом, де торгівля не буде піддаватися оподаткуванню. Влітку того ж року відбувся продаж англійським підприємцям прав користування земельними ділянками. При оголошеному безподатковому режимі адміністрація колонії могла розраховувати лише на земельну ренту: передбачалося, що за виділені владою 33 ділянки користувачі будуть вносити орендну плату на загальну суму близько 3 тис. ф. ст. на рік. Почалося активне будівництво. Першими побудували склади фірми «Ліндсей енд К^о» та «Джардін, Матисон енд К^о». Колоніальна адміністрація всіляко сприяла розвитку міського будівництва, роблячи тим самим порт все більш привабливим і пристосованим для міжнародної торгівлі. Ще у 1841–1842 рр. почалося спорудження центральної вулиці закладеного на острові міста, названого на честь англійської королеви Вікторією. Дорогу тут прокладали 500–600 кулі, які отримували мізерну плату (6–10 дол. на місяць). У наступні роки будівництво інфраструктури, розширення території за рахунок засипки деяких бухт набули значних масштабів. Про бурхливий розвиток міста можна судити по тому, що до 1846 року в ньому вже було 1874 будинки. Незважаючи на всі зусилля з благоустрою, нова колонія виявилася багато в чому небезпечним для життя місцем. Відразу ж дала про себе знати дуже важка лихоманка, яка загострювалась, як було відмічено, при проведенні земляних робіт. Наприкінці червня 1841 року на Гонконг налетіли два тайфуни, які знищили всі щойно зведені невеликі споруди. Через півтора місяці китайський район загинув в полум'ї гігантської пожежі. У наступні роки різного роду лиха, в тому числі найсильніші тайфуни, продовжували переслідувати Гонконг. Так, у вересні 1874 року в результаті чергового тайфуну в порту постраждало 35 великих суден, загинуло 2 тис. осіб, а загальний збиток склав 5 млн дол. Нерідко спалахували епідемії. У 1894 р. чума забрала 2,5 тис. життів.

Проте можливість отримання великих прибутків приваблювала в Гонконг багатьох європейських, в першу чергу англійських, бізнесменів, а також численне китайське населення: компрадорів, дрібних торговців, кулі та інший трудовий люд. До 1865 року населення Гонконгу становило вже 125,5 тис. Цим складним за національною та соціальним складом суспільством керувала колоніальна адміністрація, створена відповідно до класичних британських зразків. Адміністративний апарат колонії створювався відповідно до Гонконгської хартії від 5 квітня 1843 року і королівськими «Губернаторськими інструкціями» від 6 квітня 1843 року (останні залишалися незмінними аж до 1865 р.).

Відповідно до адміністративної практики британських колоній губернатор зосереджував в своїх руках всю повноту законодавчої, адміністративної, а також судової (англійські піддані в Китаї підпадали під неї аж до 1853 р.) влади. Його діяльність контролювалася безпосередньо з Лондона, закони та укази підлягали затвердженню британським парламентом і не повинні були суперечити англійським юридичним принципам. Законодавча рада при губернаторі, що складалася з трьох чиновників, виконувала виключно консультативні функції, як і адміністративна рада, що складалася з трьох службовців адміністрації. У наступні роки законодавчу раду розширили до п'яти членів — в неї стали входити головнокомандувач, верховний суддя, генеральний прокурор, скарбник та губернатор. Пізніше у відповідь на протести комерсантів, які претендували на право участі в управлінні колонією, благополуччя якої базувалося виключно з їх ділової активності, в законодавчу раду включили неофіційних членів. У 1850 р. найбільш впливові особи з торгового світу (керівники найбільших фірм «Джардін, Матисон енд К^о», «Дент енд К^о», «Джибб, Лівінгстон енд К^о» і інші, що були мировими суддями) обрали двох своїх представників (в тому числі Д. Джардіна) в законодавчу раду. Комерсанти розраховували, що, маючи доступ в законодавчу раду, вони зможуть впливати на політику адміністрації. В першу чергу вони прагнули не допустити відновлення спроб розширити оподаткування. Поступово зростав вплив китайської буржуазії Гонконгу, лідери якої входили до складу Комітету китайської лікарні «Дунхуа» і товариства боротьби з торгівлею людьми «Баолянцзюй», про які докладніше буде сказано нижче.

До початку 80-х років ХІХ ст. китайці були найбільшими власниками нерухомості в Гонконгу, від них надходило 90 % податків, в їх руках знаходилося 90 % грошової маси. З 18 фірм, які вносили у 1881 році щоквартального податку понад 1 тис. дол., європейською була тільки «Джардін, Матисон енд К^о». Помітно зросла вага гільдії «Наньбей хан», що здійснювала торговельні поставки в порти китайського узбережжя, країни Південно-Східної Азії. Число її членів зросло у 1876–1881 рр. з 215 до 395 (Иванов, 1990, с. 21). Ще швидше збільшувалася чисельність китайських підприємців рангом нижче, які займалися торгівлею в самій колонії, — з 287 до 2377. До початку ХХ ст. оформилися гільдії торговців рисом, цукром, олією, птицею, металовиробами, овочами та фруктами, вугіллям та дровами. Зростання чисельності та впливу китайської буржуазії привело колоніальну адміністрацію до думки про необхідність залучення її представників до органів управління. Останні відповідно до нових «Губернаторських інструкцій» від 16 жовтня 1865 р. зазнали серйозних змін. Тепер в законодавчу раду крім п'яти чиновників, які займали посади членів ради за посадами, входили ще чотири неофіційних члена. Троє з них представляли найбільші фірми: «Дент енд К^о», «Джардін, Матисон енд К^о» і «Пенінсьюла енд Орієнтал стімшіп К^о», з чого можна зробити висновок про успішність боротьби місцевої англійської буржуазії за розширення своєї участі в

справах керування колонією. За 1859–1882 рр. провідні торгові дома були завжди представлені в раді («Джардін, Матисон енд К^о», «Дент енд К^о», а після її руйнування у 1867 р. «Джибб, Лівінгстон енд К^о»), третє місце займали по черзі сім інших фірм. Члени законодавчої ради отримали певні права в сфері висування законопроектів та заперечування пропозицій губернатора, влада якого залишалася незаперечною лише в фінансових питаннях.

Що стосується адміністративної ради, то крім губернатора вона включала тепер головнокомандуючого, секретаря колоніальної адміністрації і генерального прокурора. У 1874 р. в її склад були введені ще два чиновника. Неофіційні представники місцевої буржуазії з'явилися в адміністративній раді лише в кінці ХІХ ст. Це була реакція британського уряду на петицію провідних підприємців Гонконгу, які наполягали на наданні торговим колам права на самоврядування, оскільки вони забезпечують левову частку податкових надходжень.

У Лондоні побоювалися, що прийняття цих вимог призведе до надмірного самоуправства купки місцевих банкірів і комерсантів. У вигляді поступки в адміністративну раду були включені Х. П. Чатер і представник «Джардін, Матисон енд К^о» Дж. Белл-Ірвінг. Про китайських представників в цей час не було й мови. Першим китайцем серед неофіційних членів законодавчої ради став юрист У Тінфан. У 1883 р. йому довелося піти у відставку, так як він зазнав банкрутства в ході спекуляцій земельними ділянками в січні-1880–травні-1881, коли китайські підприємці, скориставшись дозволом влади, скупили у приватних осіб і уряду землі в центрі м. Вікторія на суму більш ніж 1,75 млн. У 1884 р. законодавча рада зазнала подальшої трансформації. Тепер мирові судді обирали тільки одного неофіційного члена, проте члени Генеральної торгової палати Гонконгу (з 34 членів лише один був китайцем) отримали право висувати в законодавчу раду одного представника. Названа міра розширила участь буржуазії в роботі цього органу. У 1884–1900 рр. на вказаний пост обиралися представники Гонконг-Шанхайської банківської корпорації, Чартерного банку Індії, Австралії та Китаю, фірм «Холідей, Уайз енд К^о», «Джибб, Лівінгстон енд К^о», «Джилман енд К^о», «Баттерфілд енд Суайр»; від мирових суддів у 1884–1897 рр. обирався член сім'ї мільйонерів Ф. Сессун, а у 1897–1900 рр. — вірменський підприємець Х. П. Чатер, який нажив величезні статки на експлуатації комунального господарства колонії. Представником китайського населення став Хуан Шен, який закінчив Англо-китайський коледж в Гонконзі. Потім його змінив Хе Ци, син проповідника Лондонського місіонерського товариства Хе Цзуньсіна, який здобув освіту в Англії. Як ми бачимо, при всій незначності прав членів законодавчої ради англійці воліли вибирати таких представників від китайського населення, які, по-перше, мали б європейську освіту і з готовністю співпрацювали б з колоніальною владою, а по-друге, були пов'язані узами ділового співробітництва з найбільшими європейськими торговими фірмами.

У 1896 р., коли законодавча рада збільшилася за рахунок ще одного офіційного і одного неофіційного члена, представником від китайського населення став Вей Юй, компрадор Чартерного торгового банку, зять Хуан Шена.

Номинальна участь китайців в управлінні колонією не вплинула на стан переважної більшості місцевих жителів, позбавлених елементарних громадянських прав. Досить сказати, що китайцям було дозволено входити до складу суду присяжних лише у 1858 р., першому китайському адвокату практика була дозволена у 1877 р., а принизливий указ про носіння ліхтарів та нічні перепустки скасували тільки у 1897 р. Перехід в британське громадянство (дійсне лише в межах Гонконгу) був пов'язаний з цілою низкою принизливих для китайського національного почуття умов (правилами обумовлювалося носіння європейської зачіски, сукні тощо). Лише цим можна пояснити, що за 1880–1900 рр. такий перехід зробили всього 50 китайців, хоча для представників китайської буржуазії отримання іноземного паспорта несло цілий ряд вигод.

Спробу змінити статус китайського населення, зламати стереотип ставлення європейців до китайців зробив губернатор Дж. Поуп-Хеннессі, який керував Гонконгом у 1877–1882 рр. «Він ставився до китайців з підкресленою увагою і повагою, відзначав їх зростаюче значення в Гонконзі» (Иванов, 1990, с. 23). Йому належала ідея включення У Тінфана в законодавчу раду. Дж. Поуп-Хеннессі скасував таврування китайців-правопорушників, а також тілесні покарання, відкрив для китайських жителів раніше заборонений центральний район Гонконгу. Він протестував проти сегрегації в роботі Міського клубу, який в неділю та певні години інших днів тижня був відкритий тільки для європейців. Його заходи піддавалися злісним нападкам англомовної преси Гонконгу, багатьох великих підприємців. У той же час він отримав гарячу підтримку численних китайських комерсантів.

Гонконг був оголошений вільним портом, мита у порту не стягувалися, що позбавляло адміністрацію найважливішого джерела доходів. Оскільки в Лондоні наполягали на досягненні самоокупності, місцева влада намагалася збільшити грошові надходження шляхом введення різноманітних податків. У більшості випадків ці заходи наштовхувалися на рішучий опір як китайської, так і європейської частини населення. Так, безуспішними були спроби губернатора Дж. Девіса у 1845–1846 рр. ввести податки на сіль, тютюн, вина, житлові будинки та інше. Збереглися лише деякі податки: на утримання поліції, на освітлення вулиць, з ринкової торгівлі, на земельні угоди, за реєстрацію транспортних засобів, компаній з обмеженою відповідальністю, оподаткування судів, що стояли в гонконгському порту. Принцип вільного порту при цьому постійно дотримувався, так що доходи влади за 1846–1864 рр. вирости всього з 27 тис. до 132,8 тис. ф. ст. Колоніальна адміністрація протягом багатьох років не могла звести кінці з кінцями, вдаючись до кредитів британського уряду, оскільки значні витрати на будівництво і розвиток колонії виснажували її фінансові ресурси. Лише з

кінця 50-х – початку 60-х років XIX ст. позитивний баланс бюджету став значним (наприклад, 265 тис. дол. у 1865 р.). Він збільшився після введення марочного збору (який у 1867 р. дав 101 тис. дол. доходу), а також внаслідок зростання надходжень від пошти, від монополії на виробництво опіуму і від видачі ліцензій на утримання ломбардів. Як тільки стан у фінансовій сфері покращився, з Лондона було наказано з 1869 р. щорічно відраховувати 20 тис. ф. ст. на потреби оборони (з 1889 р. — вже по 40 тис. ф. ст.). Пізніше внаслідок бурхливого розвитку Гонконгу в кінці XIX ст. доходи колоніальної влади ще більш зросли.

У видатковій частині бюджету гонконгського уряду головне місце займали оплата апарату управління, витрати на будівництво, а також відрахування «на потреби оборони». Нагадаємо, що Гонконг був не тільки торговим портом, а й військовою фортецею. Там постійно перебував військовий контингент, на рейді стояли військові кораблі. Ці збройні сили призначалися не стільки для захисту колонії, скільки для забезпечення швидкого та ефективного втручання у внутрішні справи Китаю. Війська були розміщені в таборах в Сянганцзи, Чічжу, Шітанцзу та Молошань (в Цзюлуні). Військові постійно вели боротьбу з адміністрацією за ті чи інші ділянки землі. О. Вишеславцев не без іронії описував англійських військових в Гонконзі: «Ми були на великому сквері, що триває до самого рейду; алеї молодих дерев простяглися на ньому в різних напрямках. Тут на сквері бувають гуляння, грає полкова музика, і англійські офіцери, в бездоганно чистій білизні та білих панталонах, в червоних легких блузах та капелюхах з вентиляторами чинно рухаються назад та вперед, хизуючись на зеленому килимі газону» (Вишеславцев, 1862, с. 189).

1. 3. Колоніалісти та китайське населення

Відразу ж після утворення колонії однією з головних проблем для англійців стали відносини з місцевим населенням. З боку англійців ці відносини визначалися презирством до «представників нижчої раси» в поєднанні з розумінням абсолютної необхідності співпраці; з боку китайців — неприязню до завойовників і в той же час прагненням збагатитися в створеному колонізаторами «податковому раї». Колоністи відразу ж зіткнулися з опором місцевих жителів. Уже у 1843 р. відбувся страйк торговців та робітників, які виступили проти будівництва торгового порту в Гонконзі. Позначився вплив патріотичних організацій Гуанчжоу, таких як «Шенпін» («Товариство миру та благоденства»). Урядові та комерційні установи постійно побоювались, як доповідали англійці в Лондон, нападам «піратів». Поряд з патріотичними антианглійськими силами в колонії розгорнули свою злочинну діяльність Гуанчжоуські гангстери, які користувалися необізнаністю колонізаторів про місцеві звичаї, їх незнанням мови тощо.

Англійці ввели ряд законоположень, які обмежували свободу пересування китайців: їм заборонялося виходити в море після 9 години вечора, на вулицю — після 10 години

вечора, з настанням темряви місцевих жителів зобов'язали носити ліхтарі, освітлюючи вулицю. Був оприлюднений також ряд розпоряджень, що забороняли з'являтися на вулиці в п'яному вигляді, демонструвати свої виразки та рани, займатися ворожінням та магією. Багато наказів влади викликали ворожу реакцію жителів, оскільки були неправильно перекладені на китайський язык. Так, спроба ввести з осені 1844 р. щорічну платну реєстрацію осіб, що проживали в Гонконзі, привела до втечі з колонії 3 тис. китайців, оскільки поширилася чутка, що реєструватися потрібно буде щомісяця за плату в розмірі одного долара. В результаті численних протестів цей проект був скасований. Для управління китайським населенням був призначений спеціальний чиновник — головний реєстратор, який мав у свій час титул «захисника китайців».

Англіїці неодноразово робили спроби створити місцеві органи управління. 1844 р. з середовища китайців були призначені старійшини (баотоу, баочжень). Вони не отримували платні та мали неформальний статус посередників між населенням і владою. Однак незабаром інститут старійшин зник, а спроба його відродження у 1851–1853 рр. не увінчалася успіхом. Лише на «Нових територіях» прижилася в 1890-ті роки система комітетів виборних представників (по одному від ста жителів). Ці комітети співпрацювали зі спеціальним англійським чиновником, який відповідав за «Нові території». У 20-ті роки ХХ ст. з сільських старійшин був створений консультативний орган — Сільська рада (Сян'іцзюй, на місцевому діалекті — Хенгікук). В цілому ж доля китайських жителів перебувала повністю в руках англічан.

Британська влада незабаром після окупації Гонконгу заявила, що китайське населення буде управлятися відповідно до законів Цинської імперії, але не будуть застосовуватися «всі види тортур». Проте у 1845 р. було введено таврування злочинців, а також членів антицинських таємних товариств, яких після цього видавали китайській владі (святенницьким указом з Лондона таврування щоби замінили випалюванням мітки під пахвою). У перші ж роки існування колонії почалося створення репресивного апарату: в'язниця стала однією з перших побудованих громадських будівель. Поліція спочатку формувалася з військовослужбовців, проте її створення не сприяло зміцненню порядку. Ніхто з європейців, як і раніше, не наважувався виходити на вулицю без особистої зброї. До кінця 40-х років ХІХ ст. на службі в поліції перебували 168 осіб, в тому числі 51 китаєць та 46 індусів. Серед охоронців порядку процвітало хабарництво та пияцтво. Кошти на утримання поліції витягувалися адміністрацією зі спеціального податку, надходження від якого у 1847 р., наприклад, склали всього 2239 ф. ст. У наступні десятиліття, незважаючи на збільшення витрат, а також залучення фахівців з Англії, некомпетентність та велика кількість посадових злочинів продовжували залишатися відмітною рисою гонконгської поліції.

Репресивний апарат постійно вдосконалювався. У 60-ті роки ХІХ ст. всі поліцейські ділянки були з'єднані телеграфом, створена спеціальна портова поліція, поліцейська

школа. Чисельність особового складу збільшилася до 598 осіб (з них 377 індусів, 132 китаеця). Посилився тюремний режим. Тривали побиття ув'язнених. Їх тримали на голодному пайку, змушували виконувати важку роботу. Система встановлених в Гонконзі покарань була комбінацією положень китайського та англійського права. Вищим покаранням для китаеців був штраф у розмірі 400 дол., що на ті часи складало значну суму; м'якшими — тримісячне ув'язнення і, нарешті, тілесні покарання (сто різок). Число правопорушень було настільки велике, що на всіх заарештованих не вистачало місця в тюрмі. Тому вирішили висилати затриманих за межі колонії, зокрема в Австралію, що пізніше було заборонено британським урядом. Англійські суди розглядали справи про кримінальні злочини, скоєні китаецями, відповідно до китайських законів. Однак нерідко судді були необізнані в цинському кодексі. У таких випадках «китайський» характер діловодства висловлювався (аж до 1852 р.) в тому, що підсудних у вигляді клятви перед розглядом примушували їсти півнячу голову, розбивали ритуальний глиняний посуд, палили папір з текстом підписаної правопорушником клятви.

Часто в прагненні припинити правопорушення влада допускала свавілля, особливу суворість покарань. Стягувалися надмірно високі штрафи. Людей, підозрюваних у злочині, могли затримати без всякої на те реальної підстави. Вуличних торговців виганяли з колонії, забирали у них товар, що був єдиним їх надбанням. Нерідко товари, що були у продажу в крамницях, вилучалися з недоведеним звинуваченням у тому, що вони крадені. Деякі укази являли собою зразки самодурства. Для боротьби з піратством був заснований спеціальний суд, що розглядав справи за скороченою процедурою; проте результати його діяльності не відповідали очікуванням. Деякі укази влади давали результати, протилежні очікуваним, наприклад, заборона власникам джонок мати зброю на борту позбавила їх можливості захищатися в разі нападу (що сприяло розвитку піратства). Не випадково китайські купці були змушені організувати за свій рахунок особливі сили підтримки порядку в китайських кварталах.

Особливу небезпеку для англійців, та й взагалі для іноземних торговців представляли численні таємні товариства (хуейдани), збройні загони яких на джонках здійснювали напади на судна, що перевозили товари. Для комерсантів колонії це були справжні морські розбійники. Таємні товариства носили в цілому антицинський характер, проте влада Гуанчжоу не перешкоджала їм, вважаючи, що напади на іноземців не суперечать інтересам держави. Крім того, багато чиновників або перебували на утриманні у «піратів», або співпрацювали з ними. На час створення колонії в окрузі діяло кілька піратських флотилій, що налічували в цілому 3–4 тис. бійців. Їх керівники Лу Яцзін, Ден Ясу, Ши Юйшен створили кілька загонів, наприклад, «Чжунсінтан» («Товариство відданості і волі»), «Ляньтан» («Товариство єднання та вірності») і інші. Пірати діяли в тісному контакті з членами таємних товариств, які перебували в Гонконзі. Навіть після видання указу (1845 р.) про припинення діяльності таємного товариства

«Тріада» («Саньхехуей») колоніальній владі не вдавалося впоратися з ретельно законспірованими хуейданами. Їх члени інформували піратів про пересування суден та грузи. Як зазначає гонконгський історик Лу Янь, в 1847 р. в колонії функціонували 26 дрібних товариств, які входили в систему «Тріади», кожне з них налічувало приблизно по сто членів. У наступні роки частина їх була розгромлена поліцією, частина перенесла свою діяльність на територію Тихоокеанського узбережжя США, а частина продовжувала успішно діяти в Гонконзі (Иванов, 1990, с. 27). До піратів нерідко приєднувалися селяни, англійські та американські матроси.

До кінця 40-х років XIX ст. становище стало настільки серйозним, що англійці почали збройну боротьбу з морським розбоєм. У 1848–1850 рр. вони розгромили два піратських флоти. У боях 28 вересня та 3 жовтня 1848 р. був розгромлений флот Цю Ябао, що складався з 23 джонок (кожна була озброєна 12–18 знаряддями) і налічував 1800 бійців. Англійці спалили два суднобудівних дока, побудованих піратами на китайському узбережжі. До весни наступного року Цю Ябао зібрав нову флотилію з 13 джонок, проте англійці знову завдали йому поразки (в затоці Дапенвань у березні 1850 р.). Інший ватажок піратів, ім'я якого на місцевому діалекті звучало Шап Нг-Цзай, був розгромлений восени 1849 року. Він мав у своєму розпорядженні 64 джонки (1224 знаряддя, 3150 бійців), з яких 58 потонули. У наступні роки боротьба з піратами тривала, але зі змінним успіхом. Влітку 1853 р. відбувалося в середньому 14 нападів на європейські судна на місяць, а в цілому за рік їх було скоєно 70. Непоодинокими були випадки розправи китайської команди над капітаном, офіцерами і всіма пасажирами. Пізніше англійцям все ж вдалося знищити найбільші піратські флоти в окрузі (у 1855, 1859 та 1869 рр.), але вони так і не змогли на всьому протязі другої половини XIX ст. повністю припинити морський розбій. Причина цього полягала в нездатності англійських властей здійснювати ефективний контроль над всією територією колонії та її прибережними водами. Наприклад, у 1844 р. влада пров. Гуандун (область Саньї) збирала на південному сході острова Гонконг в Чічжу рибальський податок, а у 1846 р. китайська поліція кілька разів проводила арешти злочинців на території Гонконгу. Пірати продовжували збирати данину з риболовецьких та торгових джонок, отримувати продовольство та зброю від гонконзьких торговців і навіть продавали в їх лавах награвовані товари (Иванов, 1990, с. 28).

Припливу в Гонконг злочинних елементів з внутрішніх районів Китаю сприяло відкриття пароплавного сполучення з Гуанчжоу і встановлення вкрай низької ціни на квиток (20 центів). У 1864 р. колоніальна влада вдалася до масової депортації сотень професійних жебраків, які практично загатили вулиці Гонконгу. Однак і це не дало довготривалих результатів.

Незважаючи на заборонне законодавство 1845 р., вплив таємних товариств в колонії продовжував зростати. Мовний, культурний та етнічний бар'єри між місцевими

жителами — рибалками, торговцями, мулярами, вантажниками та іншими, з одного боку, і службовцями британської адміністрації — з іншого, були настільки значні, що вакуум швидко та легко заповнили хуейдани, які взяли на себе функції тіншового адміністратора. Вони підпорядкували своєму впливу професійні та земляцькі гільдії і асоціації. При потуранні англійців таємні товариства системи «Тріади» до 1857 р. встановили досить жорсткий контроль над ринком робочої сили, стягуючи регулярні побори з китайців, які працювали за наймом в Гонконзі. Не обійшлося без їх участі і в організації відправки з Гонконгу кулі в США, Австралію, Південно-Східну Азію.

Як і раніше, в діяльності гонконгської «Тріади» проглядалися два напрямки. Один був пов'язаний з їх патріотичним настроєм. Так, таємні товариства 3–9 жовтня 1884 р. організували страйк китайських трудящих Гонконгу на знак протесту проти арешту портових вантажників, які відмовилися обслуговувати французькі судна (йшла китайсько-французька війна 1884–1885 рр.). Інший напрямок, який в наступні роки активно розквітнув в Гонконзі, виражався в переродженні частини хуейданів в злочинні синдикати типу мафії.

Пізніше, особливо в період поліцейського наступу 1887 р., в діяльності таємних товариств настав етап консолідації в боротьбі з владою. Дрібні роздроблені групи стали об'єднуватися. Першим великим хуейданом, який ввібрав в себе 12 дрібних, став «Хе [Хету]». Його очолив уродженець повіту Дунвань пров. Гуандун, майстер місцевого стилю ушу, випускник гонконгської місіонерської школи Лай Чжун. Потім в запеклій боротьбі за існування (як з владою, так і між собою) виникло ще чотири хуейдана: «Цюань [цзяньдін]», «Дун [гаоцзяо]», «Лянь [даньєр]», «Тун [маосяба]». Всі разом вони утворили «у да гунси» («п'ять великих компаній»), поширивши свій вплив на контрактацію портових робітників, охорону театрів та ресторанів, будинків розпусти та казино. Підконтрольними таємним товариствам продовжували залишатися і інші професії, наприклад, вуличні торговці.

Колоніальна влада прагнула до того, щоб зберегти розчленовування Гонконгу на два суспільства: англійське (або європейське) і китайське. З цією метою були прийняті численні законодавчі акти. Так, аж до початку ХХ ст. кращі райони Гонконгу були зарезервовані для європейців (наприклад, закон, який регулював міську забудову від 1888 р.). Політика адміністрації була відверто расистською. Губернатор Гонконгу У. Робінсон, коментуючи приєднання до колонії Цзюлуну, вказував, що «це необхідно, щоб тримати на певній відстані китайське населення і охороняти європейське та американське співтовариство від образливого та незручного змішання з китайськими жителями» (Иванов, 1990, с. 29).

Ядро європейської спільноти Гонконгу складали власники провідних торгових домів та їх службовці, а також чиновники колоніальної адміністрації. Все небагате суспільне життя було зосереджене навколо будинків заможних комерсантів. Маючи в своєму

розпорядженні величезні кошти, вони вели спосіб життя, який являв собою разючий контраст з тим, що можна було спостерігати в китайських кварталах. Англійці прагнули організувати свій побут так, ніби то вони жили у себе на батьківщині.

Кліматичні умови Гонконгу — спека та вологість — дуже утруднювали англійцям імітацію життя в Англії. Не врятовували й архітектурні хитрощі, що визначили вигляд європейської частини міста у ХІХ ст., — все будівлі мали зовнішні галереї, щоб захистити вікна від променів сонця та дозволити пересуватися по вулиці в тіні. Високі літні температури вимусили англійців почати будівництво на вершині Піка, гори в центрі острова, де спека була дещо меншою.

Життя європейських мешканців Гонконгу ускладнювалося також частими зіткненнями з китайською владою, стихійними лихами (пожежі, тайфуни, епідемії). Все це накладало специфічний відбиток на повсякденне життя Гонконгу.

Деякі боки життя європейського населення виглядали аж ніяк не благопристойно. У гонитві за наживою європейські авантюристи були готові на все. Вони мріяли стати поруч з такими велетнями торгово-фінансового світу, як власники «Джардін, Матисон енд К^о», період контрабандної активності яких до 60-х років ХІХ ст. почав відходити в минуле. Ці колишні торговці опіумом вже дозволяли собі меценатствувати, видаючи на свої кошти переклади китайських класиків, виконані Дж. Леггом. Ті ж, хто тільки починав, не соромилися в засобах. Ось лише деякі приклади: в липні 1876 р. службовці «Гонконг енд Вампу док компані» Р. Дункан та М. Розаріо були засуджені відповідно до 9 і 5 років в'язниці за особливо великі розкрадання. У листопаді 1879 р. чиновник верховного суду Гонконгу Ф. Гаффі був засуджений до 7 років ув'язнення за хабарі в розмірі майже 47 тис. дол. Багато хто з англійців та американців, як ми вже згадували, наслідуючи приклад деяких місцевих жителів, ставали піратами. За голови ряду таких осіб європейського походження влада в квітні 1863 р. обіцяла по тисячі доларів винагороди.

Те, що відбувається в Гонконзі, не подобалося пуританам в Лондоні. «Таймс» писала 15 березня 1859 р.: «Гонконг завжди пов'язаний зі смертоносною чумою, якоюсь сумнівною або ганебною внутрішньою сваркою, настільки, що назва цього галасливого, метушливого, сварливого острова, який перебуває в стані незадоволеності та шкідливий для здоров'я, може бути без побоювання зробити помилку використана в якості евфемістичного синоніму для місць, згадка про які не прийнята в пристойному товаристві».

Важливу роль в житті невеликої європейської спільноти грала місцева преса. Вже через чотири місяці після окупації острова англійськими військами секретар адміністрації з китайських справ Дж. Моррісон (син видатного китаєзнавця, місіонера Р. Моррісона) почав видавати «Гонконг газетт», в якій в основному друкувалися укази військової адміністрації. Через рік Дж. Моррісон в якості перекладача Г. Поттінджера відправився

на північ з військами, а газета злилася із заснованою у 1842 р. «Френд оф Чайна» (видавці — місіонери Дж. Шук та Дж. Уайт). Остання набула популярність своїми критичними відгуками про діяльність колоніальної адміністрації, за що піддавалася неодноразовим санкціям і у 1860 р. перемістилася в Гуанчжоу. У наступні роки було налагоджено видання ще кількох англійських газет: у 1845 р. почала виходити (спочатку щотижнева, а з 1878 р. щоденна) газета «Чайна мейл», що користувалася заступництвом «Джардін, Матисон енд К^о». У 1864 р. вона об'єдналася з «Гонконг мейл енд шиппінг лист» (ця газета, в свою чергу, виникла на базі «Гонконг шиппінг лист»). У 1845 р. почалося видання «Оверленд френд оф Чайна», а у 1857 р. «Дейлі прес» (видавець Г. М. Рейден). Весь цей великий корпус періодичних видань містив багатий матеріал, що стосується не тільки історії власне Гонконгу, а й британської політики в Китаї, а також подій у внутрішніх районах Китаю.

На відміну від колонізаторів положення китайців в Гонконзі (що складало близько 98 % населення) залишалося вкрай важким. Як писав про місцевих жителів російський мандрівник, «в моральному сенсі вони тут принижені до скотинячого стану і нічим не краще будь-якого невільника» (Вышеславцев, 1862, с. 409). Виняток становили багаті комерсанти, що розбагатіли на посередництві між європейськими торговцями та внутрішнім китайським ринком. Бідність та безправ'я залишалися основними відмітними рисами життя простих гонконгців. В очах колоніальної адміністрації гідними представниками місцевих жителів були лише ділки з числа компрадорів. Всі спроби місцевого населення відстояти свої права практично завжди завершувалися невдачею. Нічого не добилися носії паланкінів (у 1863 р.) та вантажники-перевізники (у 1860 та 1862 рр.), які страйкували на знак протесту проти примусової реєстрації. Торговці не змогли домогтися скасування податку на вивіски, введеного у 1860 р., і були змушені задовольнитися його зниженням. Китайці жили в умовах неймовірної скупченості. У деяких кварталах на 10 кв. м площі припадало 13 жителів, тобто на 1 людину припадало близько 1,4 кв. м. Жили вони, як правило, в старих двоповерхових будинках типу нетрів. В одній кімнаті за плату 1,5–2 дол. на місяць могли жити від трьох до восьми сімей. З ними були сусідами свині та домашня птиця. Підлоги були настільки тонкі, що вода та сміття легко просочувалися вниз (Иванов, 1990, с. 32). Нерідко траплялися обвали, що супроводжувалися загибеллю десятків людей. Тіснота забудови, викликана дорожнечою землі, приводила до частих масових пожеж. Так, у 1851 р. одночасно згоріло 458 будинків, в 1867 р. — близько 500. Більшість жителів Гонконгу йшло і на такі умови. Адже тисячі бідолах, як повідомляла влада у 1887 р., просто спали на вулицях, «задоволені» тим, що заробляли 2,5 дол. на місяць.

Страйк кулі в серпні 1872 р. на знак протесту проти введення податку на нічліжки був викликаний не «любов'ю китайців до бруду», як намагалися це представити англійці, а неможливістю платити за нічліг вищу плату. Санітарні умови в китайських

районах були жахливі. Нерідко виникали епідемії — чуми (1894 р.) і холери (1858, 1865–1866 рр.). Рівень смертності серед китайського населення був удвічі вище, ніж серед європейського, і навіть на початку ХХ ст., коли колонія, здавалося, досягла все ж значного прогресу, становив 2,3 %.

Однією з важливих проблем було водопостачання. В європейських кварталах жителі користувалися приватними колодязями. Китайське ж населення набирало воду в гірських річках та струмках, де вона часто була інфікована. Адміністрація почала будівництво резервуарів та водопроводу. Ця боротьба за воду тривала протягом багатьох десятків років, оскільки населення швидко зростало.

Часто влада для боротьби з хворобами вдавалася до вельми жорстоких заходів. Коли у 1894 р. в Гонконзі почалася епідемія чуми, адміністрація знесла кілька кварталів, населених китайцями. Частина будівель була спалена. В результаті з колонії були змушені виїхати та залишилися без даху над головою 80 тис. осіб. Для лікування ж хворих було зроблено небагато. Взагалі питання про медичне обслуговування місцевого населення не ставилося. У той же час існувало багато лікарень для європейців, що відкрилися в перші ж роки існування колонії, оскільки лютували тропічна лихоманка, дизентерія та інші хвороби. Так, фірма «Джардін, Матисон енд К^о» і індійський комерсант Дж. Растомджі заснували госпіталь для моряків. Армія мала свою лікарню. Лондонське місіонерське товариство фінансувало лікарню Медичного місіонерського товариства Кантона та Макао. Місіонери не відмовляли в допомозі місцевому населенню, але недовіра до західної медицині була настільки великою, що пацієнтів у них було вкрай мало.

Питання про охорону здоров'я постало на порядку денному, коли у 1856 р. виявили, що побудований у 1851 р. вихідцями з Аньфена храм Іци є одночасно притулком для вмираючих бідняків та складом непохованих трупів. Англійська преса відразу ж розгорнула бурхливу антикитайську кампанію, проте ніяких конкретних заходів запропоновано не було. Тоді на кошти китайських комерсантів у 1870 р. побудували лікарню «Дунхуа Юань» для лікування засобами традиційної медицини. Згодом виникла ціла система лікарень для китайців, що включала госпіталі «Дунхуа дун'юань» і «Цзюлун Гуанхуа Юань». Комітет, який керував ними, відкрив ряд будинків для людей похилого віку, дитячих садів та середніх шкіл, містив кілька кладовищ та похоронних бюро. Як зазначає гонконгський історик Лу Янь, аж до 1945 р. в колонії не було іншої системи традиційної охорони здоров'я для місцевого населення (Иванов, 1990, с. 33).

До складу комітету лікарні «Дунхуа» входили найбільші китайські комерсанти. На його базі створили свого роду неформальний «уряд», який розв'язував найрізноманітніші проблеми місцевого населення, виступаючи в ряді випадків в ролі захисника його інтересів перед англійськими властями. Поза цією системою створювалися нечисленні сучасні медичні установи західного типу. Так, на кошти відомого юриста та лікаря Хе

Ци була побудована лікарня «Еліс меморіал хоспітал», передана ним у розпорядження Лондонського місіонерського товариства. У 1887 р. на базі клінічної школи при ній відкрився Коледж медицини для китайців, студентом якого згодом став Сунь Ятсен. Значення коледжу було величезним: в той час західну медицину викладали в Китаї всього лише в двох навчальних закладах (в Гуанчжоу та Тяньцзіні). На виконання цього проекту колоніальні влада не виділила ні цента.

Щеоднією (порядз комітетом лікарні «Дунхуа») китайською громадською організацією, що об'єднала в своєму керівництві впливових китайських бізнесменів і претендувала на представництво інтересів місцевого населення, стало «Баолянцзюй» («Товариство охорони невинності»). Воно виникло внаслідок надзвичайного поширення в Гонконзі традиційної системи моцзи («прийомних дочок»), коли бідні сім'ї продавали дівчат у служіння. Використовуючи розвинені морські міжнародні комунікації Гонконгу, підпільні синдикати налагодили вивіз дітей в Сінгапур, Австралію, Сан-Франциско, де їх продавали в будинки розпусти. Крім того, за твердженням верховного судді колонії, в Гонконзі приблизно 10–20 тис. осіб складала жінки, які фактично були домашніми рабнями. «Баолянцзюй» взяло на себе боротьбу з цим явищем. У своїй діяльності воно спиралося на прийнятий у 1887 р. закон «Про покращення захисту жінок та дітей». За 1888–1895 рр. товариство допомогло повернутися додому 5543 обманом або силою викраденим дівчатам, багатьох з яких видали заміж або влаштували на роботу.

Зростання престижу та впливу комітету лікарні «Дунхуа» та товариства «Баолянцзюй» пояснювалося не тільки прагненням китайського населення колонії, позбавленого будь-яких прав, до елементарного самоврядування. Велику роль зіграло також зростання ролі китайської буржуазії в Гонконзі. З плином часу гонконгські китайці-підприємці все виразніше усвідомлювали необхідність об'єднання, щоб захищати свої інтереси перед колоніальною владою. В результаті в січні 1896 р. виникли Китайські збори (Чжунхуа хуейгуань), перейменовані у 1900 р. в Китайський комерційний союз (Хуашангунцзюй), а у 1913 р. — в Гонконгську китайську генеральну торгову палату (Сянган Чжунхуа цзуншанхуей). Творцями та активними учасниками цього об'єднання були найбільші місцеві китайські підприємці Гу Юньшанем, Хуан Яоцін, Фен Хуачуань, Чень Генюй, Хе Цземін, Хе Ліу, Ло Шаокай, Лу Гуанькан (Иванов, 1990, с. 34). Китайська буржуазія поступово набиралася сил для боротьби за «місце під сонцем». В її руки перейшла значна частка зовнішньоторговельних операцій, практично вся внутрішня торгівля. Ріс вплив місцевих підприємців в сфері транспорту, в деяких галузях промислового виробництва, хоча в цілому китайці змушені були задовольнятися тим, що з точки зору іноземців не обіцяло достатніх баришів.

Для активізації прихильників самоврядування в середовищі китайської еліти Гонконгу були вагомими причини. Справа в тому, що англійська влада щодо місцевого населення дотримувалася «політики обмеженого втручання». Іншими словами,

колоніальна адміністрація припиняла лише ті негативні явища, які прямо або побічно торкалися інтересів європейців. В результаті такі негативні соціальні явища в житті китайських кварталів, як гральний бізнес, проституція, куріння опіуму, заборонялися лише на папері. Продажна гонконгська поліція закривала очі на порушення законів. Саме в результаті потурання колонізаторів Гонконг перетворився в середині ХІХ ст. на транзитний пункт вивезення робочих рук. На початку 50-х років ХІХ ст. через Гонконг в Північну Америку, Південно-Східну Азію та Австралію кинулися тисячі китайських емігрантів. Значну їх частину складали законтрактовані кулі, які практично потрапляли в рабство на плантаціях Куби, Перу, Британської Гвіани. Багато з них були викрадені та вивезені силою. Досягнувши піку у 1857 р. (26,2 тис. осіб), еміграція через Гонконг потім стала скорочуватися, склавши 7,8 тис. осіб у 1863 р. (Іванов, 1990, с. 34). В цілому за 1850–1875 рр. з Гонконгу та Макао виїхало і було вивезено лише близько півмільйона китайських емігрантів. Одночасно зі зменшенням еміграції зростало число хуацяо, які поверталися через Гонконг на батьківщину. Багато з них везли з собою значні кошти, частина яких, безсумнівно, осідала в Гонконзі. Так, у 1861 р. тільки з Мельбурна в Китай через колонію повернулися 350 осіб, які привезли з собою золота на 43 тис. ф. ст.

Власники гонконгських транспортних контор, що звалися «поросятники» (чжуцзигуань), отримували величезні доходи від вивозу кулі (тільки у 1851 р. від їх транспортування на 44 кораблях було отримано прибуток у розмірі 1,5 млн дол. Вони обирали бажаних емігрувати китайців і аж до від'їзду тримали їх під замком. Потім їх вантажили на судна та везли в нелюдських умовах, причому часто не туди, куди обіцяли. Після того як до уряду в Лондоні дійшли відомості про жахливі умови, в яких містилися та відправлялися кулі з Гонконгу, у 1855 р. був прийнятий «Закон про китайських пасажирів», який встановив мінімум прийнятних умов перевезення емігрантів на судах. У 1862 р. влада оголосила про обов'язкові перевірки таких судів, у 1868 р. — про покарання за погане ставлення до кулі. Однак торговці живим товаром успішно обходили всі обмеження, споряджаючи судна в Гонконзі та підбираючи пасажирів за його межами. Потурання влади виражалось, наприклад, в тому, що у 1857 р. за насильницьке затримання 240 кулі п'ять китайців були засуджені до піврічного ув'язнення в тюрмі, а їх спільник — англієць Мерроу — до штрафу в розмірі 5 дол. Іноді адміністрація зазнавала фінансових труднощів та прагнула заробити на податках і ліцензіях на сумнівні розваги, потураючи тим самим зростанню злочинності.

Характерною рисою Гонконгу була безліч різноманітних гральних будинків та казино. У колонії були дуже поширені азартні ігри (мацзян, різного роду карткові ігри, лотерея та гра в кості). Спроби припинити розвиток грального бізнесу, до яких вдавалися в основному під тиском місцевих місіонерів та пуристів з уряду в Лондоні, не давали результатів. Головною перешкодою були здавна налагоджені зв'язки поліції зі злочинним світом. В

умовах високої корумпованості поліції будь-які репресивні заходи не давали результатів. Регулярні «перевірки» гральних будинків поліцією завершувалися арештами підставних осіб, які наймалися господарями з числа безробітних та інвалідів. Їх через кілька днів за невеликий штраф відпускали на свободу. Губернатор Р. Макдоннелл у 1867 р. знову спробував ввести заборону на гральні будинки. Їх власники, бажаючи скасування указу, запропонували сплатити в казну 365 тис. дол. Переконавшись, що вони володіють великими коштами, губернатор в тому ж році оголосив про офіційну продаж ліцензій на відкриття казино, обґрунтовуючи своє рішення тим, що ліцензія дозволяє більш ефективно контролювати гральний бізнес і скоротити корупцію в поліції. Головним же результатом стало різке збільшення доходів адміністрації. У 1869 р. спеціальний фонд з коштів, отриманих від продажу ліцензій, склав 221,7 тис. дол.

Заходи влади не змінили реального положення. Азартні ігри продовжували поширюватись. З'явилися нові різновиди гральних будинків, що не підлягали урядовому контролю. Соціальні наслідки цього були самими похмурими. У 1867–1868 рр. тільки в офіційних казино було програно 10,6 млн дол. По сусідству з гральними будинками процвітали ломбарди, які роздягали до нитки гравців, що шукали щастя там, куди воно навіть не заглядало. За прикладом Гонконгу у 1870 р. ліцензії на казино ввела влада португальської колонії Макао. У Гонконзі ж політика ліцензій на утримання казино була скасована за розпорядженням з Лондона у 1871 р., що, однак, зовсім не означало, ніби в колонії перестали процвітати азартні ігри.

Нарешті, влада не відмовлялися від опіумної монополії, стверджуючи, що її ліквідація призведе до ще більшого розвитку підпільної торгівлі наркотиком. На ділі ж вона просто прагнула зберегти свої доходи. До кінця ХІХ ст. в Гонконзі щорічно продавали опіуму на 10 млн ф. ст. В результаті до 1891 р 10–17 % китайського населення колонії були регулярними курцями опіуму. Місцева торгівля стала істотним відгалуженням системи поставок опіуму в Китай.

Гонконг другої половини ХІХ ст. являв собою досить складне в національному та соціальному плані явище. Цей порт — центр міжнародної торгівлі — став ареною протиборства та співпраці двох культур, двох націй, двох економічних укладів (європейського капіталізму та традиційних укладів старого Китаю). Надзвичайно сильна кримінальна струмись в житті колонії була результатом впливу загальної атмосфери наживи, що панувала серед більшості мешканців Гонконгу. Тут ніхто не прагнув залишитися назавжди. Звідси і грабіжницький настрій в суспільстві, а різниця була лише в масштабах (від мільйонних баришів за торгівлю опіумом до прибутку від продажу грошового, краденого товару). Однак невірно було б вважати, що в такій атмосфері «загального транзиту» в розвитку Гонконгу були відсутні будь-які досягнення. Про результати економічного розвитку, формування сучасної промисловості, місцевої китайської буржуазії як носія передового досвіду підприємництва мова піде в наступному

розділі. Поки ж зупинимось на ролі Гонконгу у взаємодії культур Заходу та Сходу, розвитку синології, поширенні в Китаї відомостей про досягнення європейської науки.

1. 4. Освіта та культура в Гонконзі

Розвиток шкільної справи та поширення сучасних знань в Гонконзі слід пов'язувати насамперед з діяльністю різних релігійних місій. Християнські місіонери, які завжди йшли в авангарді колоніальної експансії, розгорнули в Гонконзі бурхливу діяльність, використовуючи колонію в якості опорної бази для ведення проповіді у внутрішніх районах Китаю. З 1842 по 1850 рр. тут влаштувалося кілька протестантських та сектантських організацій, а також католицька Міланська зарубіжна місія (з 1850 р.). Католицька префектура, контрольована Семінарією іноземних місій в Мілані, була заснована в Гонконзі ще у 1841 р. Провідне становище в колонії займало англіканське Лондонське місіонерське товариство. У 1843 р. в Гонконзі відбулася перша конференція проповідників християнства в Китаї (брало участь 15 осіб). У 1842 р. в Гонконзі вже існували англіканська, католицька та баптистська молитовні. Сюди у 1849 р. був направлений Англійським церковно-місіонерським товариством Дж. Сміт, який став першим єпископом гонконгського діоцезу.

Місіонери розгорнули активну просвітницьку діяльність, перекладали з китайської мови праці китайських класиків, на китайську мову — європейську релігійну літературу, наукові твори. Англо-китайський коледж, що управлявся Моррісонівським просвітницьким товариством, та Коледж св. Павла, заснований єпископом Дж. Смітом, були задумані як школи для священників-китайців. Однак реалізувати цю мету не вдалося, внаслідок чого з часом навчальні заклади закрилися. Важливу роль в цьому зіграло припинення дотацій, які надавалися раніше великими торговими будинками, керівництво яких розчарувалося в місіонерській діяльності, яка не давала відчутних результатів. Однак позитивним досягненням коледжів стало поширення сучасних знань серед частини, хоча і незначної, китайської молоді. Невдача місіонерських шкіл привела до ідеї підпорядкування місцевих китайських шкіл колоніальній адміністрації. Вони існували до моменту окупації в деяких селах на острові, у 1847 р. число їх досягло дев'яти. В кінці 40-х років XIX ст. цим школам стала надаватися офіційна дотація в розмірі 10 дол. на місяць кожній на утримання приміщення та вчителів. Поступово всі викладачі в них були замінені на китайців-християн.

Влада не вважала за потрібне надмірно витратитися на освіту. Кошти були необхідні на потреби більш прозаїчні. Так, у 1854 р. витрати на освіту становили 120 ф. ст., а на поліцію — 8620 ф. ст. До 1859 року на дотації було вже 19 шкіл. Однак обстеження дали невтішні результати: учні практично залишалися не ознайомленими з Біблією, хоча її вивчення вважалося основним завданням. У 1864 р. за пропозицією Дж. Легга

кілька шкіл були об'єднані в одну Центральну школу, згодом (у 1889 р.) перетворену на Королівський коледж. Його відвідували 140 учнів, програма включала три основні предмети: китайську класику, святе письмо та англійську мову, що свідчило про деградацію освіти в порівнянні з Англо-китайським коледжем, де навчали також арифметиці, алгебрі, геометрії, біології, географії, історії, музиці та хімії. За наведеними Дж. Ейтелем даними, до 1865 р. гонконгські школи відвідувало всього лише 13 % дітей шкільного віку, більшість з них були європейцями (Иванов, 1990, с. 38). Так, в Центральній школі у 1871 р. з 440 учнів китайці склали лише 20 %.

Починаючи з 70-х років і аж до кінця ХІХ ст. колоніальна влада, як і раніше, приділяла освіті мало уваги. Відрахування з бюджету на ці цілі не перевищували 3–4 %. Навіть при керівництві «прокитайськи налаштованого губернатора» Дж. Поуп-Хеннесі школу відвідував (у 80-ті роки ХІХ ст.) лише один з 82 дітей шкільного віку. Державні школи в основному брали дітей європейців, дотаційні ж школи, які обслуговували просте китайське населення, були вкрай бідні, тулилися в руїнах, рівень викладання в них був вкрай низький. Основні навчальні заклади — Королівський коледж, Коледж св. Йосипа (у 1875 р. перетворений з католицької Школи Спасителя) та Коледж св. Павла, відроджений у 1876 р., — давали виключно європейську освіту. Тому з китайців в навчанні там були зацікавлені лише діти компрадорів, що розраховували на кар'єру в колонії або володіли достатніми коштами для придбання чиновницької посади в Китаї за гроші, а тому не потребували китайської класичної освіти.

Зростання національної самосвідомості гонконгської китайської буржуазії наприкінці ХІХ ст. позначилося і на розвитку національних шкіл. Крім шести шкіл комітету лікарні «Дунхуа», де навчання було безкоштовним, в колонії діяли 102 платні китайські середні школи, які відвідували приблизно 2,5 тис. учнів. На кошти китайського підприємця Лю Ботао у 1891 р. була відкрита школа «Юйцай шуше», що готувала китайських студентів до іспитів на чиновницькі посади в Китаї.

В умовах помітної секуляризації гонконгських шкіл, після закриття у 50–60-ті роки ХІХ ст. багатьох протестантських навчальних закладів та заміни їх державними, продовжували зберігати свій вплив католицькі місії. У 1874 р., наприклад, в колонії було 18 католицьких шкіл з 723 учнями. Важливим зрушенням в системі освіти в Гонконзі стало виникнення ряду жіночих шкіл: в 1883 р. — школи для дівчаток Белліліоза (у 1898 р. — 539 учениць, більше 50 % — китайського походження), у 1890 р. — Бакстерівської школи для дівчаток, у 1896 р. — Англо-китайської школи для дівчаток (Иванов, 1990, с. 39).

При всіх недоліках гонконгської системи освіти у розглянутий період вона зіграла помітну роль в культурному житті Китаю. Щоб правильно оцінити її, необхідно розділяти два аспекти культурної експансії Заходу в Китаї. Звичайно, прилучення до християнства (зокрема, шляхом перекладів Біблії та богословської літератури на китайську мову)

сприяло одночасно і підпорядкуванню частини населення зовнішньому ідеологічному впливу. Але в той же час відбувалося знайомство китайців з європейською історією та культурою, ідеями гуманізму. Навчальні заклади Гонконгу давали знання іноземних мов, основ сучасних природничих наук, а це відкривало подальші можливості в осягненні світу та світової культури. Все сказане зовсім не означає, що колоніальна влада в першу чергу переслідувала просвітницькі цілі. Англійці прагнули виховати прошарок китайців, які, володіючи європейською освітою, були б до того ж вірними слугами гонконгської адміністрації, провідниками інтересів Великобританії в Китаї. У 1900 р. в Гонконзі було 13 державних та 82 приватних (в тому числі місіонерські) школи з 5620 учнями (з них 3870 — китайці). В подальшому їх число значно зросло, у 1910 р. воно досягло 6297 (з них 4337 китайців).

У 1911 р. на основі Медичного коледжу для китайців був створений Гонконгський університет. Початок ХХ ст. став періодом бурхливого розвитку університетів в Європі (так, в Англії за 1900–1914 рр. відкрилося шість таких навчальних закладів).

Іноземці почали створювати на китайській землі вищі навчальні заклади західного типу. Американці відкрили в Пекіні університет Цинхуа, німці планували заснувати Університет в Цзяочжоу. Все більше зростала роль Японії у формуванні китайської інтелігенції. У 1910 р. там навчалось 5174 китайських студентів, а в США та Англії тільки 400. За сприяння колоніальної влади в Гонконзі, в пров. Гуандун, а також серед китайських громад в Австралії та Південно-Східній Азії розгорнулася широка кампанія збору коштів на відкриття Гонконзького університету, що дала 1,27 млн гонк. дол. Будівлю та земельну ділянку вартістю 345 тис. гонк. дол. надав індійський комерсант Х. Моді. Університет постійно отримував підтримку від патріотично налаштованих китайських емігрантів, які бачили в ньому засіб поширення сучасних знань в Китаї. Однак, як показали подальші події, більшість випускників університету воліли залишатися в Гонконзі або їхати за кордон, ніж шукати роботу в Китаї.

Важливу роль в суспільно-політичному та культурному житті Гонконгу (та й усього Південного Китаю) грала місцева китайська преса. Перші видання виникли на базі англійських газет. Так, у 1858 р. з ініціативи У Тінфана почав виходити додаток до «Дейлі прес» — «Чжунвай сінбао». За підтримки Хе Ци у 1864 р. Чень Айтін, племінник У Тінфана, що служив перекладачем в «Чайна мейл», почав видання газети «Хуацзи жибао». Тісна співпраця видавців «Чжунвай сінбао» та «Хуацзи жибао» з англійськими газетами пояснювалося, по-перше, тим, що ці особи належали до групи наближених до колоніальних властей китайських підприємців, а по-друге, прагненням англійців контролювати місцеву китайську пресу, а через неї і громадську думку, причому не тільки в Гонконзі, але і в південному Китаї в цілому.

У 1873 році почала виходити «Сюньхуань жибао». Редакцію очолив видатний громадський діяч Ван Тао. Це була перша китайська газета, в якій щодня з'являлася

свого роду передова стаття — луньшо. Ван Тао прагнув ознайомити китайських читачів з відомостями про події, що відбуваються в світі. Він також використовував газету для пропаганди своїх ідей про реформу адміністративної системи Китаю, про встановлення конституційної монархії, створення парламенту. Виступаючи на підтримку політики «самоврядування», Ван Тао підкреслював у своїх статтях, що для модернізації Китаю недостатньо закуповувати європейську зброю, необхідно ще й удосконалювати відносини між владою і народом, в іншому випадку зміни недоцільні (Иванов, 1990, с. 40). «Сюньхуань жибао» була вельми популярна не тільки в Гонконзі, але й в Гуанчжоу та Макао, успішно конкуруючи з місцевою пресою. У газеті друкувалися не тільки місцеві новини, а й найважливіші повідомлення з Пекіна, Гуанчжоу, міжнародна хроніка. На базі видавництва кращі статті щомісяця видавалися окремою книжкою. У цьому ж видавництві з'явилася перша на китайській мові книга з історії Гонконгу (1894 р.) — «Сянган цзацзі», що належала перу Чень Юйсюня.

В останній чверті ХІХ – початку ХХ ст. в Гонконзі з'явилось безліч газет, що відбивали своїм змістом зростання національної самосвідомості, збільшення популярності ідей перетворення китайського суспільства. У їх числі слід назвати «Гун'ї бао», «Вейсінь жибао», «Сянган сінбао», «Юсовей бао», «Шаонянь бао», «Тун бао», «Гуандун бао». У 1900 р. від переслідувань цинської влади в Гонконзі переховувався Кан Ювей. Очолювана ним Партія захисту імператора почала видавати газету «Сянган шанбао».

Гонконгська преса стала засобом поширення не тільки поточної інформації, але й відомостей про досягнення науки, про нові філософські течії. Місцеві видання нерідко ставали активними пропагандистами ідей перетворення традиційного Китаю. Культурна обстановка Гонконгу зробила дуже серйозний вплив на багатьох громадських діячів Китаю, які усвідомили необхідність виходу країни зі стану відсталості та застою.

Гонконг як колонія Великої Британії

2. 1. Довоєнні роки «Нових територій»

У 1898 році британці прагнули розширити Гонконг. Після початку переговорів у квітні 1898 р. з британським міністром сером Клодом Макдональдом у Пекіні, який представляв Великобританію, та дипломатом Лі Хунчжаном, який очолював китайців, 9 червня була підписана Друга Пекінська конвенція про передачу Гонконгу в оренду Великобританії на 99 років. Оренда складалася з решти Коулуна на південь від річки Шам Чунь та 230 островів, які стали називатися «Новими територіями». Британці офіційно заволоділи цими територіями 16 квітня 1899 р.

З самого початку заснування на території Гонконгу колонії (7 червня 1841 року) його було оголошено зоною порто-франко. Тому іноземні підприємці отримали право ввезення промислового обладнання та машин, фактично їм була надана широка можливість імпортувати капітал з метою створення підприємств, на яких використовувалися б дешева місцева робоча сила та сировина. Розвиток гонконгського порту, зростання торгівлі, зміцнення зв'язків найбільших торгових домів Гонконгу з китайською економікою — все це вело до накопичення в колонії величезних багатств, частина яких використовувалася на потреби її внутрішнього розвитку.

На рубежі XIX–XX ст. спостерігався пік в торгівлі між Китаєм та Гонконгом. У наступні роки частка колонії в зовнішньоторговельному обороті Цинської імперії починає знижуватися, хоча в абсолютних цифрах продовжує зростати. На цьому етапі посилюються зв'язки Гонконгу з ринками Південно-Східної Азії, Японії, Австралії, Північної Америки.

«Місцевий порт поступово модернізувався, ставав все більш значимим для міжнародної торгівлі. Ця обставина поряд з розвитком банківської системи вже на початку XX ст. заклала основи для подальшого посилення ролі Гонконгу в економічних зв'язках азіатсько-тихоокеанського регіону» (Іванов, 1990, с. 71).

У першій третині XX ст. у Гонконзі помітно укріпилися позиції китайського капіталу. Неабиякою мірою цьому сприяла втеча туди багатьох китайських підприємців після Сіньхайської революції. На тлі політичної нестабільності та нескінченних мілітаристських воєн мирні умови життя в колонії виглядали кращими, оскільки гарантували принаймні збереження елементарного правопорядку. До 1920 р. капіталовкладення китайської буржуазії в Гонконзі становили 17,5 млн дол. і в наступні роки інтенсивно зростали, досягнувши у 1934 р. вже 51,29 млн дол. Зазначимо, що іноземні інвестиції після 1920 р. залишалися на одному рівні — 50 млн дол. (Іванов, 1990, с. 72). Китайський капітал був представлений у колонії групою компаній та банків європейського типу і торговим капіталом. У Гонконзі виникає низка компаній, що належали китайським

емігрантам. Вони спиралися у своїй підприємницькій діяльності на капітали та сучасний досвід ведення справ, накопичені за кордоном.

Водночас бізнесмени-хуацяо були тісно пов'язані зі співвітчизниками в Китаї, прагнули посилити вплив національного капіталу на шкоду іноземному. Компанії, про які йдеться, обирали Гонконг як опорну базу. Саме там розпочалася історія найбільших торгових домів «Сяньші», «Юнань» («Вінг Он»), «Чжунхуа», «Дасінь». Зростання впливу китайської буржуазії вело, з одного боку, до посилення її альянсу з англійськими фірмами Гонконгу, а з іншого — до спалахів суперництва між іноземним та зростаючим китайським капіталом. Звісно, найчастіше представники впливової китайської буржуазії виступали у ролі партнерів англійських компаній. Як правило, такі підприємства були пов'язані насамперед безпосередньо з економікою колонії, на відміну від компаній, які обслуговували торгові чи фінансові зв'язки з Китаєм. Однак відомі й випадки, коли у Гонконзі розгорталася запекла боротьба між іноземним та китайським національним капіталом. Саме таке протиборство спостерігалось у тютюновій промисловості починаючи з 1915 року. На той час на китайському ринку безроздільно панувала Англо-американська тютюнова компанія, якій через деякий час довелося зіткнутися з китайською фірмою «Брати з Південних морів» («Наньян сунді»). Ця фірма була заснована у Гонконзі у 1905 р. сім'єю Цянь з Гуандуна на капітали, придбані в еміграції внаслідок торгових операцій у Японії та Південно-Східній Азії, а також за сприяння місцевої гуандунської буржуазії. Змагання між фірмами тривало аж до початку 1930-х років, коли позиції «Наньян сунді» були сильно ослаблені діями гоміньданівської влади. За допомогою мафії, що провокувала заворушення на шанхайських підприємствах, гоміньданівським діячам братам Сун Цзівеню і Сун Цзіляну, а також королю злочинного миру Ду Юешен вдалося до середини 1930-х років підпорядкувати фірму своєму впливу.

«Наньян сунді» — типовий приклад великого китайського капіталу Гонконгу. Її центр був у Гонконзі, що давало їй певний захист від політичних заворушень у Китаї; вона співпрацювала з англійськими банками (їй давали позики і Хуейфен, і Чартерний банк). На її підприємствах панувала жорстока експлуатація, без якої неможлива була конкуренція з іноземними компаніями. Робочий рух придушувався шляхом підкупу робітників та звільнення профспілкових організаторів, створення контрольованих адміністрацією «клубів службовців та робітників тютюнового виробництва Південних морів» (Иванов, 1990, с. 73).

Велика китайська буржуазія Гонконгу складала невелику групу. Набагато чисельнішим і різноманітнішим був прошарок середніх та дрібних підприємців. Переважна більшість їх мала дрібні сімейні майстерні (до 80 % у 1920–1930 рр.).

У галузі промислового виробництва китайський капітал у колонії наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років розподілявся наступним чином: у виробництві ліків та пахощів —

11,5 %, галантереї — 40,3, друкарської техніки та харчового паперового приладдя — 9,5, цегли та черепиці — 9,5, чаю та харчових продуктів — 4,6, прохолодних напоїв — 3,3, консервів — 2,3, гумового взуття — 2, та металовиробів — 1,7, у текстильній промисловості — 11,4, іншого — 3,9 % (Иванов, 1990, с. 73).

Китайська буржуазія становила основу піраміди, вершину якої утворювала англійська підприємницька еліта, що зберігала панівні позиції в економіці колонії та її торгових і фінансових зв'язках із зовнішнім світом. У період між Сіньхайською революцією та революцією 1925–1927 рр. гонконгський капітал зберігає свою активність у боротьбі за вплив у Китаї.

Це видно на прикладі діяльності банку «Хуейфен», а також ряду фірм, що називалися вище. Коли 18 червня 1912 р. консорціум п'яти держав надав китайському уряду позику 1,2 млн ф. ст., Гонконг-Шанхайська банківська корпорація взяла на себе третину англійської частки фінансування. Брав участь банк і у величезній (25 млн ф. ст.) Реорганізаційній позиці, отриманій Юань Шикаєм за угодою від 27 квітня 1913 р. під заставу соляного збору. У жовтні 1920 р. «Хуейфен» знову взяв на себе третину англійської частки у позиці нового консорціуму великих держав, який, як передбачалося, мав також контролювати використання китайським урядом наданих йому коштів. Проте повна дестабілізація ситуації всередині країни стала на заваді реалізації цього плану. Прибутки «Хуейфену» постійно зростали, склавши у 1914 р. 7,3 млн, а у 1922 р. — 12,9 млн гонк. дол. Майже весь регіон Далекого Сходу був сферою діяльності банку. Проте пріоритетна роль залишалася за Китаєм. Вже після Сіньхайської революції відкрилися нові відділення банку: у Ціндао (1914), Харбіні (1915), Мукдені (1926).

Вплив гонконзьких банків Китаю базувався, крім іншого, на валютній експансії. Тільки у Гуандуні у 1924–1925 рр. оберталося приблизно 60 млн гонк. дол. У той же час користування китайською валютою в самій колонії заборонялося.

Серед найбільших англійських фірм виділялася «Е. Д. Сессун енд К^о», що вкладала капітали крім судноремонту, суднобудування та залізничного будівництва, також і в металургію, страхування, банківську справу, будівництво мостів, підприємства комунального господарства та харчової промисловості. Сессуни володіли великими ділянками землі та іншою нерухомістю в Шанхаї та Гонконзі. У 1930 р. для обслуговування операцій фірми було створено власний банк. У 1920-ті роки Сессуни поступово підкорили своєму впливу найбільший шанхайський концерн «Аньлі сунді» («Брати Аньлі»), що включав банк, машинобудівний завод, портове обладнання, металообробне виробництво із загальним капіталом 33 млн лян. У 1935 р. відбулося злиття «Е. Д. Сессун енд К^о» та «Аньлі сунді».

«Джардін, Матисон енд К^о» зміцнила свої позиції в експорті шовку та текстильній промисловості в основному за рахунок своїх підприємств, що перебували у Шанхаї.

У 1921 р. вони були об'єднані в рамках компанії «Іхе фанчжі юсянь гунси». Підпорядковані «Джардін, Матисон енд К^о» страхові товариства збільшили свій капітал на 1930 рік до 10 млн юанів. Одночасно йшло включення компанії у нові сфери економіки найбільшого промислового центру Китаю — Шанхая. У 1920 р. там була відкрита фірма «Іхе ленцан гунси», яка займалася зберіганням продуктів у рефрижераторах та виробництвом штучного льоду. Було налагоджено виробництво та експорт альбумінових продуктів. Згодом «Джардін, Матисон енд К^о» включалася також у виробництво обладнання для текстильної промисловості та інших машин, створивши у 1924 р. в Гонконзі «Іхе гунчен гунси» («Ево Енджинірінг»), а також літакобудування, зайнялася вона й повітряними перевезеннями.

Дуже важливу роль у економіці Гонконгу продовжував грати порт. Його обслуговувало безліч банків, страхових компаній, майстерень та контор. Вантажооборот порту протягом перших тридцяти років ХХ ст. продовжував зростати, склавши у 1910 р. 20,9 млн т (17557 судів), у 1920 р. — 21,5 млн т (21498 судів) й у 1930 р. — 37,9 млн т (28374 судна). Збільшення вантажообігу порту посилювало потребу у робочій силі, що вело до переселення до Гонконгу багатьох жителів прилеглих районів Гуандуна. Чисельність жителів Гонконгу становила у 1910 р. 434 тис., у 1920 р. досягла 630,3 тис., а у 1930 р. сягала вже 838,8 тис.

Розвиток порту вимагав будівництва нових пристаней та складів, що було зроблене компанією «Гонконг енд Коулун уарф енд годаун». Крім того, в 1915 р. було зведено спеціальне укриття від штормів та тайфунів для малих суден (у 1900–1908 рр. їх загинуло близько 3 тис.). Проте, як зазначається у дослідженні, присвяченому історії гонконгського порту, до 1924 р., коли щодня на рейді перебувало понад 70 суден, їх потреби в портовому обслуговуванні задовольнялися лише на 50 %. Однак подальше будівництво у зв'язку із застійними явищами у торгівлі не здійснювалося.

ХХ століття принесло нові проблеми, що ускладнили хід розвитку міжнародної торгівлі в Гонконгу. Важливу роль у дестабілізації становища грали кризові явища у світовому господарстві і, зокрема, на світовому ринку текстилю (різкі злети та падіння цін на бавовняні тканини 1903–1904 рр.; здешевлення індійської пряжі у 1906 р.; падіння цін на текстиль у Манчестері у 1919 р.; загострення конкуренції між гонконгськими, японськими та американськими скупниками шовкасирицю в Китаї у 1921 р. тощо).

Перша світова війна вплинула на становище Гонконгу. Чотири роки війни негативно вплинули на становище Великобританії на світовій арені. Наслідки цього відчули у Гонконзі досить скоро.

З початку ХХ століття Гонконг став центром громадських рухів. У 1918 році почалися страйки простих робітників. Фактично страйки стосувалися цін на рис, який різко подорожчав, у місті, де рис, а не хліб, був головним продуктом споживання. Підвищення цін на інші товари в Гонконгу під час війни не відповідало підвищенню

заробітної плати робітників. «Західники» (британці), які нечасто їли рис, навряд чи усвідомлювали серйозність ситуації для китайських службовців. Велика кількість інженерів та слюсарів стикнулись із зростанням орендної плати, витратами на їжу, а тепер й з дефіцитом рису, тому на страйках вони просили збільшення заробітної плати на 40 відсотків (Cameron, 1991, p. 226).

У травні 1920 р. припинили роботу, вимагаючи покращення умов праці та підвищення її оплати, представники найбільш передової частини гонконгського робочого класу — механіки та монтери, а незабаром до них приєдналися працівники гонконгського трамваю.

У ці дні як раз проходив щорічний фестиваль Цинь Мінь, або фестиваль пам'яті своїх предків. Роботодавці розраховували, що після закінчення фестивалю всі повернуться на свої робочі місця. Проте, фестиваль закінчився, а робочі не поверталися. Більшість робочих покинули колонію та поїхали до Гуанчжоу. Нарешті роботодавці запропонували 32 %, і ця пропозиція була негайно відхилена. Тепер це було питання принципу. Роботодавці з недоброю милістю запропонували 32,5 відсотки і затвердили це підвищення у той же день 19 квітня. За лічені години робітники поверталися з Гуанчжоу потягом (Cameron, 1991, p. 228).

Так закінчився перший, але не останній масштабний робітничий протест у Гонконзі. Сильне потрясіння викликав у Гонконзі страйк моряків, що почався у січні 1922 р. З цією подією в історичній літературі прийнято пов'язувати початок першого загально-китайського підйому робочого руху.

«Місячний заробіток становив приблизно 20–30 гонк. дол., тоді як ціна на рис зросла з часів Першої світової війни з 4,5 до 9 гонк. дол. за фунт, на масло з 0,18 до 0,24 гонк. дол. за фунт, плата за невелику комірчину в китайському кварталі з 7 до 12 гонк. дол. на місяць» (Иванов, 1990, с. 85).

Фактично страйк переріс в антибританський бойкот, який паралізував весь Гонконг. Губернатор оголосив всі профспілки, які брали участь у страйку, поза законом. Коли страйк був на піку, губернатор виступив з промовою до законодавчої ради. У своїй промові він заявив: «Це не страйк, а навмисна спроба знищити, в інтересах анархії, перспективи і саме існування громади» (Cameron, 1991, p. 230).

28 лютого 1922 року розпочався загальний протест, який підтримали механіки, працівники ресторанів, чайних, банків, пошти, телеграфу, трамваю, друкарень, пекарень, молочної фабрики, бійні, торговці овочами, прислуга та навіть службовці європейських фірм. 4 березня в районі Шатянь (Шатин) війська розстріляли натовп біженців, які залишали колонію (загибло шестеро людей, кілька сотень отримали поранення). 5 березня було досягнуто угоди, за якою матросам збільшили зарплату, всім робітникам відшкодували 50 % заробітної плати за час страйку, а профспілка матросів була відновлена у правах (Иванов, 1990, с. 87–89).

Однак через 2 роки почався новий, більш масовий страйк. У травні на II Загальнокитайському з'їзді профспілок, який проходив в Гуанчжоу, гонконгські профспілки об'єдналися під керівництвом новоствореної Загальнокитайської федерації профспілок.

«Вимоги були такими: 1) надати китайським робітникам та всьому китайському населенню Гонконгу свободу організацій, зборів, слова, друку та страйків; 2) забезпечити китайцям та іноземним громадянам рівність перед законом; 3) надати населенню право обрати членів законодавчої ради; 4) встановити восьмигодинний робочий день, мінімум заробітної плати, покращення умов праці жінок та дітей, прийняти закон про охорону праці, знищити контрактну систему найму; 5) скасувати призначене на 1 липня 1925 р. підвищення квартирної плати в масштабах всієї колонії; 6) знищити національну нерівноправність, що виражається, зокрема, в забороні китайцям жити в деяких районах Гонконгу» (Иванов, 1990, с. 90).

1 листопада губернатором Гонконгу став Сесіл Клементі. З 30 грудня по 2 січня відбулися офіційні переговори між страйкуючими та владою Гонконгу. Англійці відмовилися розглядати вимоги страйкуючих, висуваючи попередню умову — припинення бойкоту та страйків. Провал переговорів привів до нового підйому страйкового руху.

Вирішальну роль зіграв Північний похід, що почався 1 липня 1926 року і, у відповідь на дії Китаю, британці з моря блокували Гуанчжоу. Виникла загроза інтервенції. У зв'язку з цим 10 жовтня було оголошено про припинення страйку та бойкоту (Иванов, 1990, с. 95).

Так закінчився 16-місячний наймасштабніший страйк у британській колонії Гонконг. І, хоча британська влада не пішла на поступки, ці події мали важливий характер: зміцнішав авторитет профспілкової організації, зросла організованість.

На початку 30-х років кількість робітничих протестів пішла на спад. Основними причинами цього стали репресивна політика колоніальної адміністрації, світова економічна криза, що змусила жителів колонії зменшити активність, початок японської агресії в Китаї.

Необхідно ще зупинитися на статусі Гонконгу як іноземного володіння в Китаї у 1910–20-ті роки та розглянути питання, чи робилися з китайського боку спроби повернути цю територію під суверенітет Китаю.

Під час патріотичного «руху 4 травня» висувалося багато вимог, у тому числі і про ліквідацію концесій та колоній на території Китаю. Ще до цього, у квітні 1919 р. китайський представник на Версальській конференції передав її голові, прем'єр-міністру Франції Ж. Клемансо меморандум із вимогою про повернення концесій, у тому числі й «Нових територій». Пекінський уряд мотивував свою вимогу тим, що оренда над «Новими територіями» була отримана силою і лише для однієї мети — підтримки балансу сил між великими державами, що боролися за розподіл Китаю. Тим часом, зазначалося в меморандумі, англійський контроль над «Новими територіями» завдає шкоди інтересам Китаю, його обороні, суверенітету та територіальній цілісності.

Слід врахувати, що саме в цей час британський посланець у Пекіні Дж. Джордан висунув план повернення «Нових територій» Китаю, вважаючи, що ця «жертва» сприятиме «вирішенню китайського питання». Проте міністерство закордонних справ Англії та міністерство колоній відразу ж відкинули цю «філантропічну фантазію». Більше того, британська дипломатія зробила все, що від неї залежить, щоб змусити державного секретаря США Дж. Хея, відомого своєю прихильністю до «політики відкритих дверей» у Китаї, визнати, що Гонконг та «Нові території» нероздільні і є єдиним цілим. В результаті 14 травня 1919 р. китайська делегація отримала відповідь Ж. Клемансо про те, що питання про «Нові території» вкрай важливе і заслуговує на подальший розгляд Лігою націй.

12 листопада 1921 р. відкрилася Вашингтонська конференція, присвячена обмеженню морських озброєнь, тихоокеанським та далекосхідним питанням. На її засіданні 3 грудня посол Китаю Гу Вейцзюнь зажадав відміни концесій. Англійський представник А. Дж. Бальфур заперечував, що Цзюлун та «Нові території» давно стали частиною Гонконгу, вони виключно важливі для оборони колонії, що відповідає не лише інтересам Англії, а й усієї міжнародної спільноти, оскільки Гонконг — центр торгівлі в регіоні. Охоплений війнами між кликами мілітаристів, практично позбавлений єдності та вкрай ослаблений економічно, Китай, звісно, не міг виступати на рівних у переговорах з великими державами. Намагання вирішити проблеми Гонконгу закінчилися невдачею.

Вимогу відновлення суверенітету Китаю над Гонконгом висунув уряд Сунь Ятсена. У декларації I Конгресу Гоміньдану від 20 січня 1924 р. містився заклик до перегляду всіх нерівноправних договорів, що завдають шкоди суверенітету Китаю. Реакція була однозначною — біля берегів Гуанчжоу відбулася демонстрація англійських та американських військових судів.

24 червня 1925 р. Національний уряд Гуанчжоу запропонував державам вичерпати «події 30 травня» шляхом відмовлення від нерівноправних договорів. Проте не отримав відповіді на свою пропозицію.

У зв'язку із завершенням Північного походу, розривом між Гоміньданом та компартією та приходом до влади уряду Чан Кайші відносини між Англією та Китаєм дещо покращилися. Гонконзька преса радісними повідомленнями прокриваві розправи над комуністами в Гуандуні, про різке погіршення відносин гоміньданівського уряду з Радянським Союзом. Праві гоміньданівці, у свою чергу, усвідомлювали необхідність піти на поступки британцям. У березні 1928 р. було досягнуто довгоочікуваної угоди про з'єднання Гуанчжоу-Ханькоуської та Цзюлун-Гуанчжоуської залізниць. Почалися контакти між гуандунським провінційним урядом та гонконгським губернатором С. Клементі. Він був прихильником жорсткої політики щодо Китаю і не тільки не допускав можливості повернення хоча б клаптика землі з-під англійського управління, а й мріяв про розширення «Нових територій».

Слід зазначити, що в середовищі британської колоніальної адміністрації ці плани набули значного поширення ще у 1909 р. А у 1927 р. С. Клементі безуспішно закликав Лондон до прямого збройного тиску на Китай з метою перегляду договору про «Нові території». У листопаді того ж року він вирушив на зустріч із маньчжурським мілітаристом Чжан Цзолінем, розраховуючи на його підтримку (і тут губернатора спіткала невдача — японці усунули генерала у 1928 р.). Останні надії пов'язувалися з передачею Китаю у 1929 р. порту Вейхайвей, що знаходився під управлінням Великобританії.

Англіїці сподівалися, що китайський уряд в обмін на це погодиться на територіальні поступки на кордоні з Гонконгом, що було безпідставно. Чан Кайші, який ненавидів англійців, мріяв про повернення всього Гонконгу і ні на хвилину не допускав можливості розширення колонії. З приводу повернення Вейхайвея міністр закордонних справ Китаю Ван Чжентін заявив, що «зроблено перший крок до ліквідації всіх іноземних концесій у Китаї». І справді, в результаті переговорів про ліквідацію консульської юрисдикції та про повернення концесій до 25 квітня 1930 р. було вирішено питання про всі іноземні володіння в Китаї, крім земель, що залишалися під владою: японців — Люйда, французів — Гуанчжоуваня, португальців — Макао та англійців — Гонконга. Великі держави пішли на поступки гоміньданівському режиму, в якому вони бачили союзника. Але навіть у цій ситуації англійці не могли відмовитися від своєї «перлини» — Гонконгу.

2. 2. Гонконг у міжвоєнний період. Японська окупація

Вигідне географічне положення Гонконгу, яке з самого початку так приваблювало британців, в кінці кінців зіграло не на їх користь. В 30-ті роки стало очевидним, що процвітання Гонконгу в значній мірі починає залежати від факторів, які Англія не в змозі контролювати. Могутність Японії збільшувалась, і тепер вона контролювала море, що позбавляло Великобританію можливості обороняти колонію. Відстань між Гонконгом та воєнно-морською базою, залежність економіки Гонконгу від торгівлі, світова економічна криза, політична нестабільність в Китаї сприяли різкому скороченню обороту зовнішньої торгівлі Гонконгу (Иванов, 1990, с. 106).

Протягом усього міжвоєнного періоду, в той час як більшість колоній отримували дохід у формі митного тарифу, Гонконг, як вільний порт, не міг цього зробити. Дохід в значній мірі йшов від орендної плати, продажу землі, ліцензій, поштових марок та митних зборів на них, податків на ставки.

В 1937 році почалась китайсько-японська війна. Війна стала результатом багаторічної японської агресивної політики щодо розширення свого впливу в політичному та військовому плані з метою забезпечення доступу до запасів сировини, продовольства та робочої сили. Початком війни, як правило, вважається інцидент на мосту Марко Поло у 1937 р., коли суперечка між японськими та китайськими військами переросла у повномасштабне вторгнення.

Війна перетворила Гонконг на канал поставок у внутрішні райони Китаю важливих промислових і продовольчих товарів, зокрема на китайських територіях, захоплених Японією. Якщо у 1937 р. через колонію пройшло 3 % китайського імпорту та 12 % експорту, то у 1938 р. вже відповідно 45 та 41,3 %. Лише після того, як Японія влітку 1939 р. блокувала всі порти Південного Китаю, торгівля в Гонконзі значно скоротилася (Иванов, 1990, с. 107).

Окрім того, після окупації японцями Шанхаю в жовтні 1937 р., Гонконг перетворився для Китаю на «вікно в світ». В колонії осіло багато політичних та громадських діячів. Втеча китайської буржуазії в Гонконг призвела до збільшення числа промислових підприємств у 1937–1939 рр. з 769 до 1024, а якщо взяти до уваги й незареєстровані, то до 2000 (Иванов, 1990, с. 109).

Тож, як висновок про фінансове положення Гонконгу у міжвоєнний період, можна сказати наступне: Гонконг продовжував «паразитувати» на економіці Китаю. Всі внутрішні процеси Китаю дуже активно впливали на фінансове становище Гонконгу. У той же час не вдавалося налагодити економічні зв'язки з іншими країнами регіону, оскільки Японія монополізувала ринки Далекого Сходу та Південно-Східної Азії.

Під час переїзду громадських діячів до Гонконгу у 1937 році багато з них були членами Комуністичної партії Китаю. Відтак, в Гонконзі почали панувати комуністичні погляди. За участі Ляо Ченчжі, письменника-комуніста Ся Яня, публіцистів Цяо Гуаньхуа та Цзінь Чжунхуа, юриста Чжан Ююя та журналіста-міжнародника Фань Чанцзяна почалося видання газети «Хуашан бао». Китайська преса Гонконгу на відміну від англійської підлягала жорсткій цензурі. Було заборонено, наприклад, позначати Японію ієрогліфом «ді», що означає «ворог». Тому, аби обійти цензуру, видавництво «Хуашан бао» зареєструвалося як видання, що відображає інтереси торгово-промислових прошарків колонії. Газета відкрито почала виступати на підтримку боротьби Китаю проти Японії. Ситуація в Гонконзі стала все більш напруженою, а японська агресія швидко просувалася на південь (Иванов, 1990, с. 118).

Наближення японських військ до півдня Китаю змусило гонконгську адміністрацію усвідомити, що зіткнення з Японією неминуче. Тому у 1940 р. було розгорнуто діяльність Добровольчого корпусу оборони Гонконгу. Чоловіків від 18 до 41 років, які були придатними до активної військової служби, було розподілено до Гонконгського добровольчого оборонного корпусу (HKVDC) або до Гонконгських військово-морських сил (HKNDF), тоді як з чоловіків старше 55 років, які мали військовий досвід, сформували оборонний підрозділ під командуванням А. В. Хьюза, керівника Гонконзького товариства страхових профспілок (Cameron, 1991, р. 251).

Проте, оцінюючи можливий результат бойових дій, губернатор Гонконгу Дж. Норткот звернувся в жовтні 1940 р. до Лондону з проханням вивести з колонії гарнізон, присутність якого спровокувала б особливу жорстокість японських солдатів та

«призвело лише до знищення мирного населення та руйнування власності». Визнавши, що довготривала оборона Гонконгу неможлива, рішенням Лондону було скоротити гарнізон до символічних розмірів (Иванов, 1990, с. 119).

Поміж іншого, було прийнято рішення евакуювати дітей та жінок гонконгської буржуазії в Австралію. Число евакуйованих склало приблизно 3 474 осіб (Cameron, 1991, р. 252). Цей крок викликав шквал негативу на адресу британської адміністрації. В їх бік посипались звинувачення в фаворитизмі, расовій дискримінації та бездіяльності. До цієї проблеми додалася проблема міграції біженців з материкового Китаю. Прибувши до Китаю без будь-якого майна, вони змушені були йти на пограбування, рекет та, навіть, вбивства.

Японські окупанти наближались до Гуанчжоу, а японським емігрантам у Гонконзі було наказано вислати з колонії своїх жінок та дітей. У вересні 1941 року японські військові на розташованих поблизу до Гонконгу територіях почали затримувати прямуючі в колонію джонки з продовольством (Иванов, 1990, с. 122). Проте, британська адміністрація вважала окупацію колонії малоімовірною, тому населення спокійно відносилось до японських дій, вважаючи, що вони розгорнули кампанію, направлену на окупацію Таїланду.

Вранці 8 грудня японська авіація здійснила перший наліт на «Нові території» та Коулун. Але населення навіть це сприйняло як військові навчання британських військ: вони не могли і не хотіли визнати можливість агресії. Тим часом противник знищив всі літаки на аеродромі Кайтак. Напад Японії став несподіванкою також для китайських громадських та політичних діячів в Гонконзі. Ще 6 грудня в останньому номері «Дачжун шенхо» Цяо Гуаньхуа в статті «Про японсько-американські переговори» писав, що в найближчому майбутньому збройний конфлікт абсолютно виключений (Иванов, 1990, с. 123).

Японська армія була чудово підготовлена до операції по захопленню колонії. Протягом тривалого часу в Гонконзі діяла розгалужена мережа японської розвідслужби. Дешеві солдатські ресторани у Ваньцзи, перукарні та салони масажу, які відвідували британські військовослужбовці, стали пунктами збору шпигунської інформації. На японців працювали багато членів таємних товариств, що служили в домах високопоставлених англійських чиновників. Полковник Судзукі практично відкрито керував збором відомостей, велику допомогу надавали йому в цьому генеральний консул Яно та консул Кімура. В результаті у японського командування були докладні плани оборонних позицій, ліній телефонного зв'язку, точні дані про чисельність військ. Використовувалися й відомості про стратегічні об'єкти Гонконгу, отримані в минулі роки. З початком військових дій відразу ж дали про себе знати агенти Японії в місті. Представники «п'ятої колони» (їх було, за деякими оцінками, близько 40 тис.) нападали на англійських військовослужбовців, приводили в непридатність двигуни автомобілів, висвічували вночі стратегічні об'єкти, заважали виконанню підривних робіт, підслуховували телефонні розмови, вивішували японські прапори та розкидали прокламації.

Але повернемося до військових дій. У Гонконзі знаходилися 2/14-й Пенджабський батальйон, 5/7-й Раджпутський батальйон, Батальйон королівських шотландців, 1-й Міддлсекський батальйон, а також частини Вінніпегських гренадерів та Канадських королівських стрільців. Японські війська перевершували їх за чисельністю, як уже зазначалося, в 4 рази. Авіація англійців була вкрай слабка: на аеродромі Кайтак до нальоту противника перебували 7 військових літаків без знарядь та боєприпасів. Морська оборона забезпечувалася лише торпедними катерами та важкою береговою артилерією. У японців же було 70 літаків. Британське командування направило до Гонконгу дредноут «Принц Уельський» та крейсер «Рипалс», що знаходилися в Південно-Східній Азії. Однак японська авіація знищила їх 10 грудня ще в дорозі.

Японські війська (дві дивізії під командуванням генерал-лейтенанта Сакаї) швидко заглибилися в «Нові території». Оборонні укріплення були блискавично подолані, оскільки японці мали їх план задовго до нападу, завдяки своїм розвідникам і тренуванням атаки на навчальному плацдармі в Гуанчжоу. Не маючи можливості ведення відкритого бою з переважаючим за чисельністю та озброєнню противником, майор Грей, який керував обороною «Нових територій», використовував тактику тимчасового затримання противника в ряді пунктів для того, щоб встигнути підірвати мости, тунелі тощо. До ночі з 8 на 9 грудня англійці укріпилися на оборонній лінії Джіндрінкерс, яка відділяє «Нові території» від Коулуну. Була відбита спроба противника висадитися в Коулун з моря і зайти англійцям в тил. Проте в ході боїв вночі з 9 на 10 грудня японські війська подолали редут Ченмен та увірвалися в місто. 11–12 грудня через Коулун евакуювалися війська та населення.

З 12 по 14 грудня Коулун перебував в руках таємних товариств, які піддали його повному розграбуванню. З жителів в місті збирали «плату за охорону». Положення Гонконгу ставало все більш складним. У місті утворився величезний надлишок населення (оскільки там скупчилися не тільки біженці з внутрішніх районів Китаю, але й жителі Коулуну та «Нових територій»). У зв'язку з порушенням нормального ритму життя колонії на межі голодної смерті опинилися тисячі китайців, які існували на поденну оплату своєї праці. Уряд вжив заходів щодо припинення спекуляції, видавши указ про стабільні ціни на продовольство та встановивши час обов'язкової роботи магазинів. Однак скоро запаси товарів та харчових продуктів на приватних складах стали вичерпуватися. Адміністрація відкрила безкоштовні їдальні для бідних. Але і їх виявилось недостатньо, оскільки працювали вони занадто мало і, незважаючи на величезну кількість продуктів харчування в розпорядженні уряду, не могли забезпечити всіх бажаючих. З особняків на Піці була виселена гонконгська еліта, будівлі використовувалися армією та урядом. Колоніальна адміністрація перебувала в сум'ятті. Панував цілковитий безлад. Англійська ж пропаганда стверджувала, що оборона міцна як ніколи, що британський флот на підході, японці біжать і китайці йдуть на допомогу.

12 грудня «Саут Чайна морнинг пост» повідомляла, що до Гонконгу рухається велика армія під командуванням Чан Кайші. 13 грудня вона заспокоювала своїх читачів: «Ми успішно евакуювалися... з Коулуна. Є всі підстави для впевненості... Перед нами стоїть просте завдання — стійко триматися». Тим часом втеча з Коулуна означала, що падіння самого Гонконгу, практично нічим не захищеного, неминуче.

13 грудня японська артилерія почала обстрілювати Гонконг з Коулуна. Японський командир лейтенант-генерал японської армії Такаші Сакаї направив губернатору ультиматум: «Оскільки наші війська вступили в битву, я отримав у володіння півострів Коулун, незважаючи на хороші бойові якості ваших людей, моя артилерія та повітряні сили готові розгромити всі частини Острова та чекають мого наказу. Ваша Величність бачить, що буде з Островом, і я не можу про це мовчати. Ви всі виконували свій обов'язок захищати Гонконг, але результат майбутньої битви є очевидним, і подальший опір призведе до знищення мільйона невинних громадян і до таких печальних наслідків, які мені важко навіть уявити. Якщо Ваша Величність прийме пропозицію розпочати переговори про капітуляцію Гонконгу за певних умов, це буде почесно. Якщо ні, я, „втримуючи свої сльози“, зобов'язаний вжити заходів, щоб перемогти ваші сили» (Cameron, 1991, p. 259).

Губернатор Гонконгу відмовився йти на капітуляцію, відмовив він і коли Сакаї прислав йому наступний ультиматум. Після цього почався обстріл усіх стратегічно важливих об'єктів острова. Черчіль дозволив губернатору піти на переговори щодо капітуляції, але сер Марк Янг не бачив для себе такого виходу. У Гонконзі почалися голод, розруха та епідемії. Доля колонії була вирішена. До 25 грудня японці практично повністю окупували Гонконг.

В ніч на 25 грудня губернатор Янг заявив: «З гордістю та захопленням надсилаю я різдвяні привітання всім, хто б'ється та благородно працює, щоб Гонконг вистояв в бою з ворогом. В бій!». Після цього він прийняв рішення про капітуляцію та здався японцям.

Безумовно, головною причиною такого сильного бажання японців захопити Гонконг служило його стратегічно зручне положення та можливість перетворення Гонконгу на плацдарм для експансії в Південно-Східній Азії та Океанії.

Окупанти конфіскували особняки багатіїв, визнали недійсними всі банкноти номіналом вище 10 доларів, ввели сильно занижений обмінний курс долара на військові бони. У початковий період окупації японці навмисне не перешкоджали зростанню анархії в місті. Представники китайської еліти Гонконгу були змушені самі звернутися до військових властей з проханням навести порядок.

2 січня 1942 року японці заснували Управління місцевої адміністрації Гонконгу, яке очолив генерал-майор Ядзакі, до нього і звернувся 10 січня голова виконавчого комітету Китайської торгової палати Дун Чжунвей з проханням навести порядок в місті, налагодити постачання продовольством, паливом, водою, електрикою, відновити телефонний зв'язок тощо (Иванов, 1990, с. 129).

Японська влада відразу ж встановила жорсткий контроль над економікою. Спочатку взагалі заборонили вилучення грошей з банків, 1942 р. дозволили отримувати по 50 доларів на вкладника, а пізніше — по 150. З 1 червня 1943 р. обіг гонконгських доларів повністю зупинили (Иванов, 1990, с. 135). Тим часом у Гонконзі царювало військове свавілля. Більшість справ вирішувалось через військовий трибунал. Британці та іноземці відсилались до концентраційних таборів, де їх задіяли у відновленні міських доріг та будівель, що постраждали під час військових дій.

В 1942 році почались американські нальоти на Гонконг. В 1944–1945 рр. вони досягли свого піку. Налюти, що були заплановані проти японців, забрали численні життя місцевих жителів. Крім того, японці, зрозумівши, що не зможуть прогодувати все населення окупованої території, припинили поставки продовольства зовсім. Змучені голодом та фізично ті, кому не вистачало коштів на втечу, не мали шансів на виживання, а ті, що мали хоч якийсь статок, але не змогли покинути колонію вчасно, переслідувались та страчувались японськими окупантами. До цього додалися постійні повітряні атаки США, які часто руйнували житлові райони, школи та місця постійного скупчення людей. Населення Гонконгу за 4 роки війни скоротилося вдвічі.

Японці капітулювали 14 серпня 1945 року. Колоніальний секретар Ф. К. Джимсон, який провів весь період окупації в концентраційному таборі, негайно покинув його після капітуляції японців. Директива Лондона від 17 серпня наказала йому взяти на себе відповідальність за управління. Рекомендаціями було негайне відновлення суверенітету та адміністрації Великобританії доти, поки командувач збройними силами не прибуде для створення Військової адміністрації. 27 серпня Джимсон відповів, що він це вже зробив. «Я оселився у будинку біля банку Гонконгу... Зі мною всі члени Виконавчої ради, а також інші вищі урядовці...» (Cameron, 1991, р. 266). Джимсон витримував шторм до прибуття британської флотилії 30 серпня 1945 року. Військова адміністрація була проголошена 1 вересня 1945 р. Вона тривала вісім місяців до відновлення цивільного управління 1 травня 1946 р., в цей період вирішувалась більшість післявоєнних проблем колонії.

2.3. Відновлення британського панування

У післявоєнні роки адміністрація Гонконгу провела декілька радикальних реформ. По-перше, стало зрозуміло, що сама система управління потребує змін у зв'язку з геополітичною ситуацією в регіоні. У сусідньому Китаї відбувалась громадянська війна і, до того ж, після японської окупації в Гонконзі відбулося різке зростання самосвідомості та активізувались громадські націоналістичні рухи. Колоніальна адміністрація розглядала проблему конституційної реформи, з метою створення такої системи управління, в якій було б ширше представлено місцеве населення. По-друге, перед

Англією стояла задача якнайшвидшого відновлення Гонконгу, що було б неможливо без участі місцевого населення.

Окрім цього, під час першого століття колоніального правління (1842–1941) китайське населення переважно не мало реального почуття приналежності до Гонконгу і, отже, не мало особливої ідентичності. Лише коли в 70-х роках діти післявоєнних біженців досягли повноліття, особлива ідентичність Гонконгу почала з'являтися. Це очевидно тому, що після перехідних 1960-х років терміни «народ Гонконгу» та «Гонконгер» все частіше почали використовуватись. Термін «перший Гонконгер» з'являється у 1987 році, а в березні 2014 року був включений до Оксфордського словника англійської мови (Evans, 2016, p. 102).

В Гонконзі з'явилися елементи самоуправління. Марк Янг — тогочасний губернатор — запропонував, щоб половина членів адміністрації була представлена європейцями, інша половина — китайським населенням. Дві третини членів ради відтепер обиралися корпусом виборців (чоловіків та жінок), які досягли 25 років та володіли китайською або англійською грамотою (Иванов, 1990, с. 136).

Тим часом в Китаї була у розпалі Китайська громадянська війна (1946–1949 рр.). Гонконг став чи не єдиним «оазисом» нормального економічного положення в Азії. Сюди почали переїжджати іммігранти, у тому числі і з Шанхаю, який досі був центром зовнішньої торгівлі Китаю. Це призвело до різкого зростання економічних показників Гонконгу. У 50-х роках Гонконг стає економічним центром Азії та одним з наймасштабніших фінансових та торговельних районів світу.

Коли громадянська війна в Китаї закінчилася, Гоміньдан втік на Тайвань, а комуністичні армії взяли владу над кордоном, жителі Гонконгу почали нервувати. Нова правляча сила все ще була невідомою величиною. Британія зробила єдине, що могла, за таких обставин, щоб мінімізувати можливі наслідки для Гонконгу, — вона визнала КНР 9 лютого 1950 року. Для КНР існування Гонконгу було доволі зручним, адже через санкції прокомуністичної влади іноземна валюта до КНР надходила лише через Гонконг.

В 1960-х роках у Гонконзі відбулась культурна революція. Більшість культурних діячів почали відходити від «традиційного» та «китайського». В 1964 році пройшла масова кампанія за збереження китайської мови. Ставлення до навчання різко змінилося до середини 60-х років. Це було пов'язано зі зрушеннями в економічній структурі Гонконгу, зокрема з розвитком нових галузей виробництва, які вимагали прискореної підготовки кваліфікованої робочої сили. У квітні 1967 року після підвищення тарифів на громадський транспорт почалися масові протести. Вони тривали до початку літа, після чого були придушені поліцією (Cameron, 1991, p. 308). З 60-х років почалось динамічне зростання показників експорту та імпорту з КНР, яке продовжувало зростати до кінця існування «Нових територій».

На початку 70-х років гонконгівський уряд мав ряд підприємств: близько 40 компаній, які забезпечували безперебійне та автономне функціонування колонії. У числі підприємств були такі гіганти, як «Cable & Wireless Limited» (телеграф), «China Light & Power limited» (постачання електроенергією), «China Motor Bus Co» (міський автобус), «Commercial TV Limited» (телебачення), «The Cross-Harbour Tunnel» (будівництво та експлуатація підводного тунелю між Гонконгом та Коулуном), «The Hong Kong and China Gas Company Limited» (постачання газом), а також пороми, аеропорти, комерційне радіомовлення, телефонний зв'язок, трамваї, порти, фунікулери. Після 1978 р. почалась перебудова Банку Китаю. Поступово він перетворився на другий (після «Хуейфена») провідний банк Гонконгу. Відтепер, Банк Китаю фінансував торгівлю та брав активну участь в економічному житті Гонконгу (Иванов, 1990, с. 169).

На початку 80-х років Гонконг набув статусу посередника у зовнішньоекономічних зв'язках КНР. Ця обставина посилила співробітництво гонконгської буржуазії з підприємцями-китайцями з країн Південно-Східної Азії та США. До того ж, у колонії з'явилася і нова роль — перевалочного пункту в торгівлі між КНР та Тайванем (Иванов, 1990, с. 167).

Крім того, у 80-ті роки почало повставати питання про наближення строку кінця оренди Гонконгу. Переговори між Великобританією та КНР почались у 1983 році. Після майже двох років переговорів, 19 грудня 1984 року у Пекіні між Великобританією та КНР було підписано Об'єднану китайсько-британську декларацію з питання передачі Гонконгу (Сянгану). З Британської сторони до КНР прибула прем'єр-міністр Маргарет Тетчер, а з китайської сторони — прем'єр державної ради КНР Джо Цзіян. Відповідно до ідеї лідера КНР Дена Сяопіна «Одна країна, дві системи», була досягнута принципова домовленість між Великобританією та КНР про те, що соціалістична система КНР не буде прийнята в Гонконзі, а капіталістична система та спосіб життя залишаться незмінними протягом 50 років, до 2047 року. Об'єднана декларація передбачає, що ці правила повинні бути обумовлені і в основному законі Гонконгу та КНР (Шеньшина, 2006, с. 15).

Тож, говорячи про роки британського правління в Гонконзі, можна з впевненістю сказати, що Британія стала його творцем. Населення на момент британського захоплення Гонконгу було незначним. Після цього він дуже швидко розрісся, став координаційним центром для одержувачів викрадених товарів, випадкових робітників та бажаючих взяти участь у потенційній золотій лихоманці (Ingham, 2007, р. 159). В 1842 році на території Коулуну та острові Гонконг їх зустріли поодинокі хатинки неосвічених місцевих жителів, які не мали ні інфраструктури, ні національної приналежності. Британська адміністрація за одне століття зробила колосальний внесок, перетворивши понівечені піратами та вандалами території на сучасний азіатський економічний центр.

Р о з д і л 3

Кінець 99-річної оренди Гонконгу Великобританією

3. 1. Передача суверенітету над усією територією Гонконгу на користь КНР

З 1997 року Гонконг набуває статусу особливого адміністративного району у складі КНР. Цей статус прописаний в статті 31 Конституції КНР: «Держава, за необхідності, може створити спеціальні адміністративні регіони. Системи, які будуть запроваджені в спеціальних адміністративних регіонах, повинні бути передбачені законами, прийнятими Національним народним конгресом, з урахуванням конкретних умов» (Constitution, 2018, р. 9).

Датою передачі Гонконгу до КНР було обране 1 червня 1997 року — рівно 99 років з дати підписання орендного договору 1 червня 1898 року.

Відповідно до договору, Гонконг повертається під суверенітет Китаю і на території колишньої колонії (ст. 31 Конституції КНР) буде створено спеціальний адміністративний район (САР), який буде підпорядковуватися центральному уряду в Пекіні та володіти широкими правами в усіх сферах, виключаючи оборону і зовнішньополітичні зв'язки.

Сам процес передачі Гонконгу супроводжувався урочистими подіями. На передачу прибули високопоставлені особи з усього світу. З Великобританії прибув принц Чарльз та прем'єр-міністр Тоні Блер, голова КНР Цзян Цземінь та прем'єр Лі Пен, державний секретар США Мадлен Олбрайт та російський міністр іноземних справ Є. М. Примаков (Cameron, 1991, р. 16). Так, опівдні 30 червня 1997 року уряд залишив останній британський губернатор Гонконгу Христовер Паттен. О 19:09 над палацом зайшло сонце і в цей момент було спущено британський прапор.

Громадянство. Всі жителі колонії, які користувалися до 30 червня 1997 року правами «громадян британських заморських територій», зможуть після цієї дати користуватися англійськими паспортами «зарубіжних громадян Великобританії», що не дає права на постійне проживання в самій Англії, але забезпечує англійський консульський захист в третіх країнах (Иванов, 1990, с. 200). Мета заміни паспортів «громадян британських заморських територій» на документи «зарубіжних громадян Великобританії» в тому, щоб не допустити масової еміграції з Гонконгу до Англії у 1997 році. Проте, починаючи з 1997 року населення Гонконгу лише зростало. Так, згідно з даними департаменту статистики Гонконгу, у 1991 році кількість населення становила 5 752 000, а в 2001 році перепис населення нарахував 6 714 300 (The Government). Окрім паспорта «зарубіжних громадян Великобританії», населення отримало паспорта САР Гонконгу.

Згідно з новим законом територія також зберегла статус окремої митної зони та продовжила самостійну торгівельну політику у світі від лиця Китайського Гонконгу. Кордон між Сянганом та КНР зберігає всі прикордонні формальності. Сянган має свою власну валюту.

Мова САР Гонконгу. Офіційними мовами стали китайська та англійська. Китайська мова є основною. Англійська мова залишається офіційною мовою адміністрації та суду. Так, у Гонконгу рівень знання англійської мови значно зріс і покращився саме після переходу території колонії до складу КНР. Згідно з дослідженнями у 1970 році, з 7 мільйонів населення англійську знав лише 1 мільйон, у той час як у 1997-му з 4 мільйонів китайців англійською в Гонконзі могли розмовляти та читати 3 мільйони (Evans, 2016, p. 38).

Правляча влада САР Гонконгу. У Гонконгу повинні функціонувати незалежні органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Глава місцевого уряду буде призначатися центром на основі виборів в самому Гонконзі. Протягом 50 років гарантована абсолютна незмінність сформованого в Гонконзі соціально-економічного ладу. Населенню гарантується можливість користуватися всіма тими ж правами та свободами, що й раніше. Залишаться на місцях всі чиновники, в тому числі й іноземні громадяни. Останні лише не зможуть після 1997 року займати посади начальників департаментів в гонконгському уряді (Иванов, 1990, с. 199). Вищою посадовою особою в САР є Голова виконавчої влади і на цю посаду було обрано великого судновласника Дун Цзянхуа у 1996 році (в 2002 році обрано повторно, при владі до 2005 року). При ньому було створено Виконавчу раду. В 2000 році було обрано парламент з 60 депутатів. Основними політичними силами на території Гонконгу стали Демократична партія та Ліберальна партія (Cameron, 1991, p. 26).

Судово-правова система САР Гонконгу. Судова система Гонконгу побудована на верховенстві закону та незалежності законодавчої влади. Згідно з домовленістю, на території колишньої колонії діє англійське право та місцеві законодавчі акти. Місцева поліція вважається найбільш дієвою на території Азії, тож і рівень злочинності порівняно низький. Власних воєнних сил Гонконг не має, тому на його території розміщено гарнізон Народно-визвольної армії Китаю, у складі якої — 5000 військовослужбовців (Cameron, 1991, p. 37).

Тож, можна з впевненістю сказати, що на етапі переходу до складу КНР Гонконг (Сянган) нічого не втратив, а лише придбав. Розуміючи, що повне повалення капіталістичного устрою в Гонконзі призведе до втрати його потенціалу, влада КНР дозволила району зберегти його попередній економічно-політичний устрій з незначними змінами. До того ж, відтепер Гонконг може заручитись підтримкою армії КНР для захисту своїх територій, чого, як нам показує практика китайсько-японської війни, не змогла надати колонії Великобританія.

3. 2. Сучасні відносини КНР та САР Гонконгу

За останні три десятиліття, завдяки вигідному географічному положенню та правильному вибору пріоритетних економічних напрямків, в основному це була співпраця з материковим Китаєм, Гонконг домогся вражаючих економічних результатів. Причиною такої успішної економічної політики на Заході прийнято вважати політичний устрій, що діє у Гонконгу. Мова йдеться про принцип «одна країна — дві системи», запропонований Деном Сяопіном у 80-х роках ХХ століття. Принцип базується на тому, щоб в різних районах одної країни допустити різні політичні системи.

Професор оксфордського університету Майкл Енрайт зазначив: «Принцип „одна країна — дві системи“ діє лише тоді, коли в двох регіонах однієї країни існує два діаметрально протилежні політичні, економічні або суспільні інститути... Виходячи з принципу „одна країна — дві системи“, регіон, який дотримується іншої системи, все ж являє собою частину єдиної країни. Тому, йому забороняється мати власне верховне керівництво. Він не може здійснювати власну зовнішню політику та оборону. Не може оголошувати війну та заключати мир» (Шеньшина, 2006, с. 66).

Перш за все, цей принцип був розроблений для безболісного приєднання Гонконгу до Китаю. Проте, чи не являє собою ця система бомбу уповільненої дії? Гонконг «de facto» був у складі Великобританії з 1842 року, а населення його завжди, в основному, складалось з китайських переселенців. За півтора століття в Гонконзі змінилося, щонайменше, два покоління, і деякі його жителі вже й забули про китайське минуле своїх предків. До того ж, переселенці в своїй більшості були людьми, що втікали від голодної смерті в Китаї або від політичних репресій. Неоднозначне відношення населення САР можна відслідкувати і по тому факту, що як тільки було прийнято Об'єднану китайсько-британську декларацію з питання передачі Гонконгу (Сянгану) в 1984 році, багато жителів Гонконгу емігрували в Австралію та Океанію, побоюючись приходу комуністичної влади.

Хоч і при підписанні китайсько-британської декларації з питання передачі Гонконгу китайський уряд, поміж усього, обіцяв САР високу ступінь незалежності, у тому числі і політичної, китайські обов'язки включали в себе лише ведення зовнішньої політики та оборони на території ОАР. Та в 2014 році обіцянки були порушені. Китайський уряд поставив перед собою план фільтрувати кандидатів до виборів гонконгської адміністрації 2017 року. На це прослідувала миттєва реакція населення. За даними BBC News: «Тисячі студентів зібрались на бойкот в кампусі Китайського університету Гонконгу в Ша-Тіні, за кілька кілометрів на північ від центру міста. Більшість одягнені в білі футболки з жовтими стрічками — колір, прийнятий демократичними активістами» (Thousands, 2014). Протести продовжувались з 28 вересня по 15 грудня і отримали назву Революція парасольок, українські ж СМІ прозвали цей рух Гонконгським «Майданом». Ця революція була наймасовішою з часів переходу Гонконгу до складу КНР. За різними даними, в ній приймали участь до 13 тисяч студентів та діячів освіти.

Наступний масовий протест відбувся 2019 року через запропонований китайською стороною законопроект про екстрадицію втікачів-правопорушників до Китаю. Внесення законопроекту спричинило широку критику в країні та за кордоном з боку адвокатури, журналістських організацій, бізнес-груп та іноземних урядів, побоюючись втрати авторитетності правової системи Гонконгу та її вбудованих гарантій, що вплинуло б і на діловий клімат Гонконгу. Значною мірою цей страх пояснюється новою здатністю Китаю за допомогою цього законопроекту заарештовувати політично незгідних у Гонконзі. Близько одного мільйона осіб вийшли на протести 9 червня 2019 року. За даними ABC News: «Після 20 тижнів протестів у Гонконзі суперечливий законопроект про екстрадицію, який розпочав все це, був офіційно вилучений із законодавчого органу Гонконгу» (Solomon, 2019).

В 2020 році влада КНР знову вжила заходів по втручання до автономії Гонконгу. 30 червня 2020 року було прийнято закон про створення правової системи і правозастосовних механізмів в спеціальному адміністративному районі (САР) Гонконгу для захисту національної безпеки, або Закон про національну безпеку Гонконгу. Закон звертав увагу на те, що будь-який прояв сепаратизму віднині буде вважатись тероризмом і каратись найвищою мірою — довічним ув'язненням. Важливим моментом в законі було те, що Пекін матиме владу над тлумаченням закону, а не будь-який судовий чи політичний орган Гонконгу. Якщо закон суперечить будь-якому закону Гонконгу, пріоритет має пекінський закон (Tsoi, 2020). Чи треба казати, що цей закон порушував принцип «одна країна — дві системи», адже судова система Гонконгу була повністю автономна та незалежна від Китаю. Відтепер, будь-хто, повставши проти китайського впливу, буде вважатися терористом. Закон викликав суспільне обурення, проте він є чинним з 30 червня 2020 року.

Тож, ми можемо стверджувати, що відносини Гонконгу та КНР на сучасному етапі є досить напруженими. Згідно зі статтею «The Identity Shift in Hong Kong since 1997: Measurement and Explanation» («Самоідентифікація в Гонконзі з 1997 року: розрахунки та пояснення») для китайського наукового журналу Taylor & Francis, довіра до центрального уряду неухильно зростала між 1997 і 2007 роками. Після досягнення свого піку в першій половині 2008 року вона пішла на спад до 2,8 наприкінці 2012 року — майже точно до тієї точки, де вона була на початку 1997 року (Steinhardt, 2017, p. 25).

До того ж, гострим є питання самоідентифікації жителів САР Гонконгу. Згідно зі статтею журналу Taylor & Francis, аналіз дворічних даних опитування за період з 1997 по 2013 рік підтверджує це спостереження. Опитуваним задавали питання: «Чи могли б Ви визначити себе гонконгцем, китайцем, китайцем з Гонконгу або Гонконгцем у Китаї?». У другій половині 2008 року перевага виключно місцевої ідентичності, яка раніше поступово знижувалась, відновлювалась і зросла до високої позначки в 44 % у першій половині 2012 року, тоді як відсоток, що претендує на китайську

ідентичність, зменшився до 17 відсотків у другій половині 2011 року. До 2016 року розподіл національних та місцевих уподобань щодо ідентичності залишався відносно стабільним. Таким чином, картина, що впливає з однозначного показника політичної ідентичності, видається чіткою: з 2008 року локалізм зростає, тоді як ідентифікація з нацією занепадає (Steinhardt, 2017, р. 7–8).

Постійні протести та недовіра до центральної влади негативно впливають на економіку Сянгану. Він швидко втрачає свої позиції лідера з ВВП не лише у світі, але й в Азії. Так, лише за один квартал 2020 року ВВП Гонконгу впав на 8,9 %, що є рекордним падінням в історії. Китай натомість продовжує політику втручання в автономність Гонконгу, що призводить до погіршення ситуації. Звісно, це не перша економічна криза, що відбувається у Гонконзі. До того, в 1950-ті роки, тодішня британська колонія також переживала складні часи диверсій та революцій. Проте, важливо відмітити, що період 1950-х років для Європи, Росії, Японії та США був післявоєнним і їх економічне становище було тяжким. Натомість, зараз, у більш-менш економічно стабільну епоху, Гонконг може втратити свої позиції без можливості повернути лідерство.

В и с н о в к и

Процес виникнення на спустошених територіях Сянгану сучасного центру азіатського капіталізму обумовлений його географічним положенням та 150-літньою англійською колонізацією. Аналізуючи початок історії сучасного Гонконгу, неможливо випустити той факт, що вона почалась через потребу Великої Британії у території для нелегального забезпечення Китаю опіумом. Після поразки у Першій опіумній війні у 1841 році Гонконг став частиною Британії. Спровокувавши Другу опіумну війну та одержавши в ній перемогу, Британія зміцнила свої позиції і отримала півострів Коулун, збільшивши так свої володіння у 10 разів, в результаті заключення договору про передачу Китаєм цих територій у оренду, строком на 99 років.

В економіці Гонконгу також великий слід залишив опіум. Нелегальні наркотики були найбільшим бізнесом на Далекому Сході і, з великим відривом, найбільшим бізнесом у світі, але у Гонконгу наркотики не просто домінували в економіці — вони і були економікою. Приплив іноземної валюти до бюджету Гонконгу дав змогу Британії створити на цих територіях повноцінну цивілізацію з власною інфраструктурою, органами влади, валютою та освітою.

По закінченні оренди, 30 червня 1997 року, КНР та Велика Британія створили на територіях САР: політично-економічну систему, яка до тих пір не мала прецедентів. Система «одна країна — дві системи» була створена, спеціально базуючись на особливостях даної території та її економічно-політичному потенціалі.

Це стало можливим тому, що суспільство Гонконгу можна розглядати як внутрішнє, замкнуте в собі і атомістичне, з аполітичними орієнтаціями та низьким потенціалом для політичної мобілізації. Таке суспільство є ідеальним доповненням до «відокремленого» бюрократичного державного устрою, і їх співіснування, а також взаємне уникнення є ключем до пояснення політичної стабільності в Гонконгу (San Law Wing, 2009, p. 165).

Проте, останні декілька років все більше просліджуються спроби втручання у політику Гонконгу материкового Китаю. Це гостро сприймається населенням, оскільки більшість з них не асоціюють себе з китайцями. Населення ідентифікує себе як гонконгців, що зумовлено зміною на території вже декількох поколінь, які не мали прямого відношення до Китаю. Це призводить до конфліктів, кількість яких значно збільшилась за останні роки. За масштабами серед них можна виділити Революцію парасольок, що тривала з 26 вересня по 15 грудня 2014 року. Протести розпочались після того, як Постійний комітет Національного народного конгресу (NPCSC) виніс рішення щодо запропонованих реформ виборчої системи Гонконгу. Реформа суворо обмежувала і фільтрувала кандидатів в адміністрацію Гонконгу. Закон стосувався виборів виконавчої влади 2017 року і вимагав ПК ВЗНП обрати трьох кандидатів заздалегідь і тільки після внутрішніх виборів почати відкрите голосування з-поміж населення. В результаті 11 тижнів окупації міських вулиць не допомогли демонстрантам домогтися жодної із заявлених цілей, закон було прийнято.

Характеризуючи економічно-політичну ситуацію САР Гонконгу на сучасному етапі, можна сказати, що він грає роль основного каналу торгівлі Китаю з усім світом. Встановлення тісних економічних зв'язків з постійно зростаючою китайською економікою позначилося на розвитку Гонконгу дуже сприятливо. Окрім цього, Гонконг отримав підвищену популярність серед іноземців, що мають інтереси у цьому регіоні. Цьому сприяє політика місцевого уряду по створенню сприятливого інвестиційного клімату — мінімальні податки (16 %) і пільгові митні тарифи, фактична відсутність обмежень на ввіз і вивіз капіталу, високорозвинена система торгових і фінансових послуг.

Політична система в Сянгані визначена як демократична. У колоніальну епоху в Гонконзі не було демократії, відсутність якої не завадила домогтися економічних успіхів. Певні демократичні перетворення проводилися тільки напередодні передачі колонії Китаю.

Отже, завершуючи тему колоніального Гонконгу, треба сказати, що головний наслідок правління британської корони на території Сянгану — це його виникнення та існування як економічного центру регіону. Це підтверджує факт, що до приходу британських колоністів територія була зруйнована піратами та заселена незначною кількістю людей. Очевидність цього факту можна підтвердити, переглянувши світлини 1841 року (закінчення Першої опіумної війни та перехід Гонконгу до Британії) та 1997 року (повернення територій КНР по закінченню 99-річної оренди). Крім цього, Британія вела успішну економічну політику у Сянгані, створивши там зону вільної торгівлі.

Та не слід забувати, що такий стрімкий розвиток Гонконгу обумовлений і його географічним положенням. Чи став би САР таким успішним, залишившись під владою Китаю? На це питання відповісти неможливо, адже історія не має альтернативи.

С П И С О К В И К О Р И С Т А Н И Х Д Ж Е Р Е Л
Т А Л І Т Е Р А Т У Р И

Д Ж Е Р Е Л А

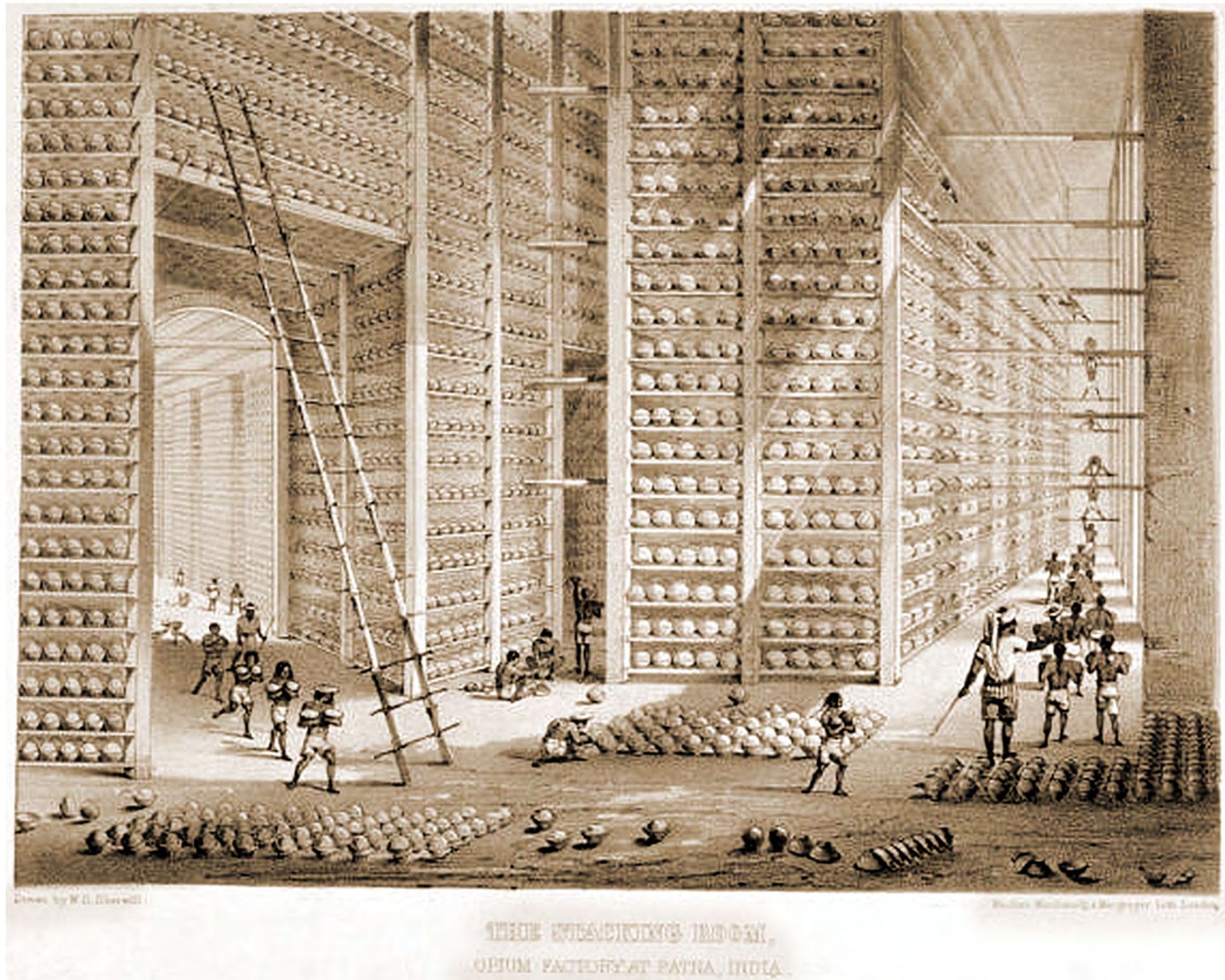
1. **Вышеславцев А.** Очерки пером и карандашом из кругосветного плавания в 1857, 1858, 1859 и 1860 годах. Санкт-Петербург: В Тип. Морского министерства, 1862. [2], 600, VI с., 26 л.
2. **Пекинская** англо-китайская конвенция о мире и дружбе 24 октября 1860 года. Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XIX/1840-1860/Sb_dog_Dal_vost/1-20/12.htm
3. **Соглашение** о расширении территории Гонконга, заключенное между Великобританией и Китаем в Пекине 9 июня 1898 года. Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XIX/1840-1860/Sb_dog_Dal_vost/41-60/47.htm
4. **Constitution** of the People's Republic of China: the official English translation. Beijing: National People's Congress Observer. 2018. 26 p.
5. **Solomon J.** Hong Kong Extradition Bill officially withdrawn. The Fugitive Offenders Legislation sparked over 4 months of protests. ABC News, 23 October 2019. Режим доступу: <https://abcnews.go.com/International/hong-kong-extradition-bill-officially-withdrawn/story?id=66464962>
6. **Steinhardt H. C., Li L. C., Jiang Y.** The Identity Shift in Hong Kong since 1997: Measurement and Explanation. China. Beijing: Journal of Contemporary China. 2017. 25 p.
7. **The Government** of the Hong Kong Special Administrative Region. Census and Statistics Department. Hong Kong population statistics (офіційний сайт Гонконгського департаменту перепису населення та статистики). Режим доступу: <https://www.censtatd.gov.hk/hkstat/sub/so20.jsp>
8. **Thousands of Hong Kong** students start week-long boycott. BBC, 22 September 2014. Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-29306128>
9. **Treaty — of Peace, Friendship and Commerce, between Great Britain and China, signed at Tientsin, 26th June, 1858** (англійський переклад Тяньцзінських договорів). Режим доступу: <https://oelawhk.lib.hku.hk/items/show/1025>
10. **Tsoi, Grace and Wai, Lam Cho.** «Hong Kong security law: What is it and is it worrying?». BBC, 30 June 2020. Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-52765838>

М О Н О Г Р А Ф І Ї Т А С Т А Т Т І

11. **Иванов П. М.** Гонконг. История и современность. Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. 278 с.
12. **Шеньшина М. А.** Особые административные районы КНР Сянган и Аомэнь: образование, политическое и экономическое развитие. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2006. 111 с.
13. **Янь Лу.** Октябрь 1856 г. в Гонконге. Сянган чжангу. Гонконг, 1981. 214 с.
14. **Cameron N.** An illustrated history of Hong Kong. New York, USA: Oxford University Press. 1991. 326 p.
15. **Evans S.** The English Language in Hong Kong. Hong Kong: Hong Kong Polytechnic University, 2016. 116 p.

16. **Fay P. W.** The Opium War 1840–1842. Chapel Hill, USA: The University of North Carolina Press. 1997. 398 p.
17. **Gunn G. C.** History without borders. Hong Kong: Hong Kong University Press, 2011. 326 p.
18. **Ingham M.** Hong Kong: a cultural history. New York, USA: Oxford University Press. 2007. 235 p.
19. **La Rouche L. H.** Britain's Opium War Against the U.S. New York, USA. 1978. 390 p.
20. **San Law Wing.** Collaborative Colonial Power. The Making of the Hong Kong Chinese. Hong Kong: Hong Kong University Press, 2009. 210 p.

Д О Д А Т К И

Склади британської Ост-Індської компанії з опіумом

Вид на європейські факторії, Кантон, В. Деніел, 1805–1810 рр.

Опіумні кораблі у острова Ліньдін. В. Дж. Хаггінс, 1824 р.

Обстріл китайських джонок. Е. Дункан

Малюнок О. Борже, Гонконг у 1839 році

Малюнок невідомого європейського художника, Гонконг у 1840 році

THE CANTON REGISTER.

"The free traders appear to cherish high notions of their claims and privileges. Under their auspices a free press is already maintained at Canton; and should their commerce continue to increase, their importance will rise also. They will regard themselves as the depositories of the true principles of British commerce."

CHARLES GRANT.

VOL. 8. TUESDAY, JANUARY 13TH, 1835. NO. 2. PRICE 50 CENTS.

FOR SALE, OR CHARTER TO ANY PORT.
THE well-known, fast-sailing, teak-built ship, **PLEIADES**,—Should no arrangement be made within a few days for sale or charter, the "Pleades" will return to Java via Singapore, receiving cargo at Whampoa. Apply to **ARTHUR SAUNDERS KEATING.**

FOR SINGAPORE, RHIO, AND BATAVIA.
THE Dutch bark **LOUISA**. To sail immediately, with or without freight. Apply to **A. S. KEATING.**

FREIGHT TO LINTIN.
THE SYDEN, Captain Bard, will leave Whampoa about the 1st January. Apply to **JARDINE, MATHISON & Co.**

FOR FREIGHT OR CHARTER.
THE fine teak-built ship, **ANNA ROBERTSON**, Captain Alexander Nairn; Register tonnage 45 Tons. Apply to **JARDINE, MATHISON & Co.** or to **D. Mc. Calloch, Esq.**

FREIGHT TO HAMBURG OR HOLLAND.
In the well-known teak built and fast sailing vessel **SYDEN**, of 500 Tons; John Bard, Commander. Tenders will be received by **CAPTAIN BARD or JARDINE, MATHISON & Co.**

FOR THE STRAITS AND MADRAS.
THE GARRON, Captain Wilson. For freight apply to **JARDINE, MATHISON & Co.**

FOR FREIGHT OR CHARTER.
THE fine bark, **HELVELLYN**, Captain Boswell, 220 Tons burto, for Liverpool or London. Apply to **THOMAS DEER & Co.**

TENTH CANTON INSURANCE OFFICE.
PARTIES intending to apply for Insurance are requested to give previous notice, in order that the vessels in which they propose to ship may be duly surveyed, (free of expense to the assured,) before commencing to receive cargo. **JARDINE, MATHISON & Co. General Agents.**

DIXIMA COMPANHIA DE SEGURO DE CANTAO.
As pessoas que pertencem a favor applica-se para Seguro nesta officina aso proprias para dyaem provin nacia, a fim de que os Navios sobco os quizes serem cobrados os riscos posso ser devolvidos e garantidos antes de comencarem a receber carga. **JARDINE, MATHISON & Co. General Agents.**

SOUTH AMERICAN COPPER, 2,819 pounds, on board the ship "Porcia" of Bahia, for sale by **F. S. HATHAWAY.** No. 4 Old English Factory. **CANTON, December 2nd, 1834.**

FOR SALE.
THE Teak-built ship **ERNAAD**. For particulars apply to **D. & M. RUSTOMJEE.**

FOR SALE.
A British ship of about 450 tons, built on the western side of India, and fit for any voyage. Intending purchasers may learn particulars from **JARDINE, MATHISON & Co.**

RICE, in quantities for ships to enter the Port free of the Customs and measurement dues may be had at Lintin. Apply to **A. S. KEATING.**

COMMERCIAL INSURANCE COMPANY.
NOTICE is hereby given that, in future, policies will be granted, payable three months after notice of loss, instead of six, as heretofore. **TURNER & Co.**

NOTICE.
THE Proprietors of the Albion Hotel respectfully beg leave, to return their most grateful thanks to their friends and the Public in general for the kind prompt and (as far as circumstances admitted) effectual assistance they received, at the late calamitous fire on part of their premises.

ALL LETTERS MUST BE POST PAID.

CANTON.

The **RUBY**, Warden, and **WILLIAM WILSON**, from Calcutta and Singapore, **DIANA**, Dudman, and **SUMATRA**, [An] Roundy, from Batavia, are the vessels arrived in the week. Newspapers, containing important intelligence from Europe, have come by these opportunities, but they reached us too late for making any extracts.

The ship **SARAH**, Whiteside, arrived in England on the 20th of July; dates of sailing, from China on the 23rd of March, from the Cape on the 9th of June. This vessel was the first that sailed from China as a *Free trader*, under a license from the select committee; and, although "we duly

First from China with the

agony," we trust the information of her speedy and safe passage will be pleasing to our readers.

RIGHT OF PETITION.—A gentleman, who has been some years resident in Canton as a British merchant, had lately occasion to petition the governor of this province on some circumstances connected with his own affairs. He wrote a petition to the governor, which was translated into Chinese, and delivered it to the senior hong merchant, Howqua, for presentation to his excellency. The petition was returned to him from Howqua, accompanied with an insolent note, which was signed by the three senior merchants, Howqua, Mowqua, and Puankequa, describing the subject as too trifling to be intruded upon the governor, with some other irrelevant reasons. The petitioner then determined to present the petition at the city gates, where he was accompanied on the 7th inst at 12 o'clock by several of his friends of the mercantile community of Canton, who had been informed of the first cause of petitioning, and of the refusal of the hong merchants to present the petition. On their arrival at the Tsing-hae mao (water gate) the attendant officers made their usual blustering opposition; but admittance through the first gate was obtained, and two deputed military officers, the Tsung-Hee and the Kwang-Hee shortly arrived. The petition was presented to them, but they refused to receive it, except through the hong-merchants. The petitioner would not submit to the indignity of again requesting Howqua and Mowqua to forward his petition, and the officers went away. The English, who were there assembled, were determined to assist the petitioner in carrying his just resolution into effect, and they consequently remained in the confined space between the inner and outer gates, and sent for provisions, which soon arrived and were heartily fed upon. During the time from one o'clock till five the hong merchants and linguists, amongst whom Mowqua Junior was the most active, made various propositions, all of which were peremptorily refused. At length the Tsung and Kwang Hees came again, and renewed their former offers, and said that an order had arrived from the emperor directing the local officers not to receive any petitions unless they were sent through the hands of the hong-merchants. This assertion the English did not believe, and they asked to see the edict, and enquired why it had not been communicated to the foreign residents in Canton.

After a rather noisy discussion, not very well understood on either side, a proposition was made that the petition should be presented in this manner; the Kwang-Hee and Mowqua were to place their hands simultaneously upon it; to this the petitioner agreed, but in the very act of deliverance Chinese trickery and cunning defeated their own plan; for Mowqua snatched the petition, whilst the Kwang-Hee, although standing up, did not extend his hand to it; the paper was, of course, instantly recovered from Mowqua; and after some little time the officers again retired. About six o'clock the party of Englishmen returned home, excepting the petitioner, who was left alone, well provided with food and clothing; for the weather was cold. Towards nine o'clock the Tsung and Kwang-Hees again returned, and offered to receive the petition from the hands of the petitioner; but he told them that the mendacity of their country was now so notorious that he required witnesses of his

Д
о
б
р
о
л
ю
б
с
ь
к
а
ю
.
А
.
С
а
р
а
п
і
н
а
е
.
О

Лінь Цзесюй спостерігає за знищенням опіуму у 1839 році

1841 рік (закінчення Першої опіумної війни та перехід Гонконгу до Британії)

29 серпня 1842 р., підписання Нанкінського договору на борту британського лінійного корабля «Корнуоліс»

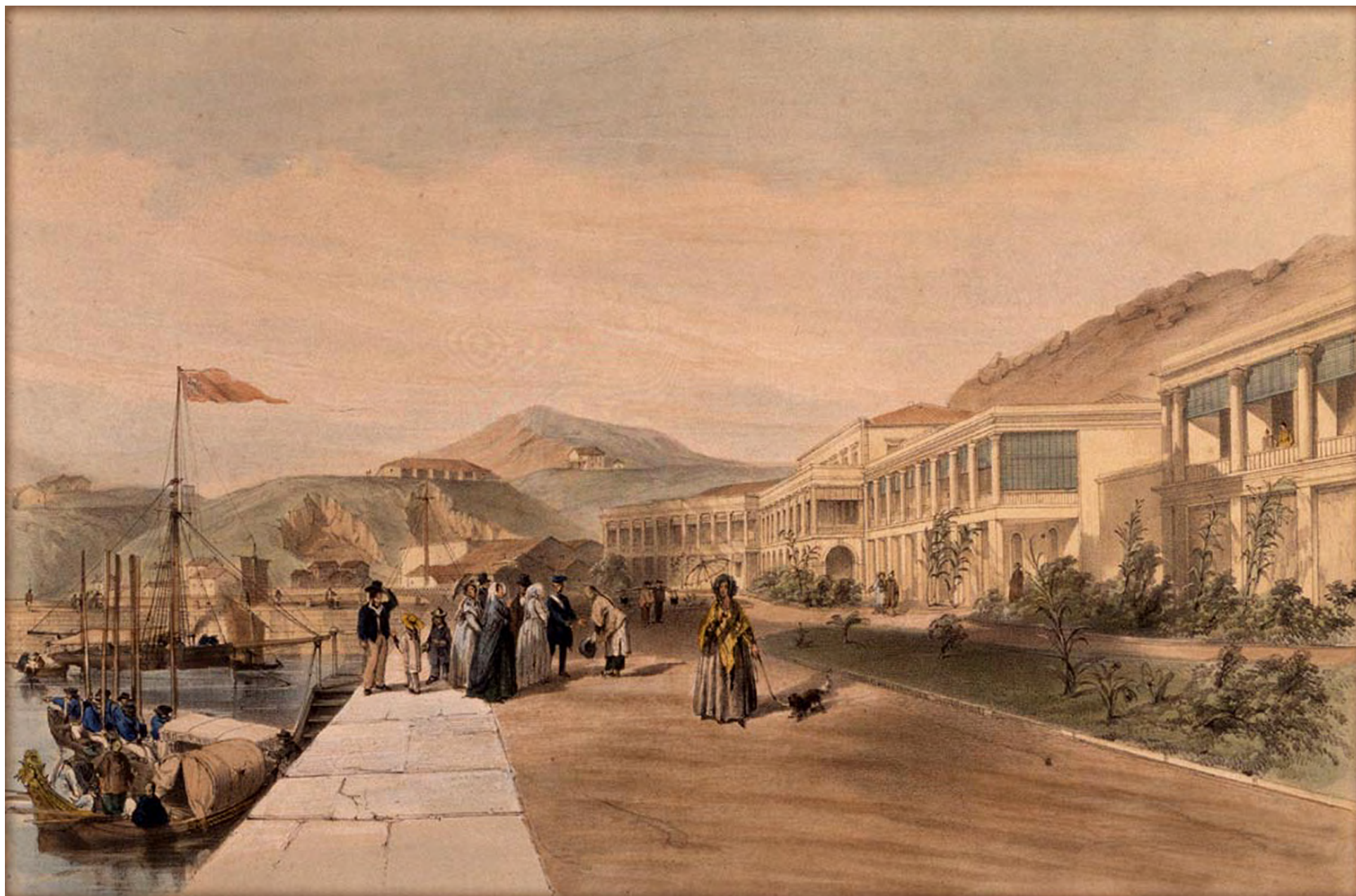
Гавань Гонконгу, 1841 рік

Будинок сера Генрі Поттінджера у Вікторії, Гонконг, 1845 рік

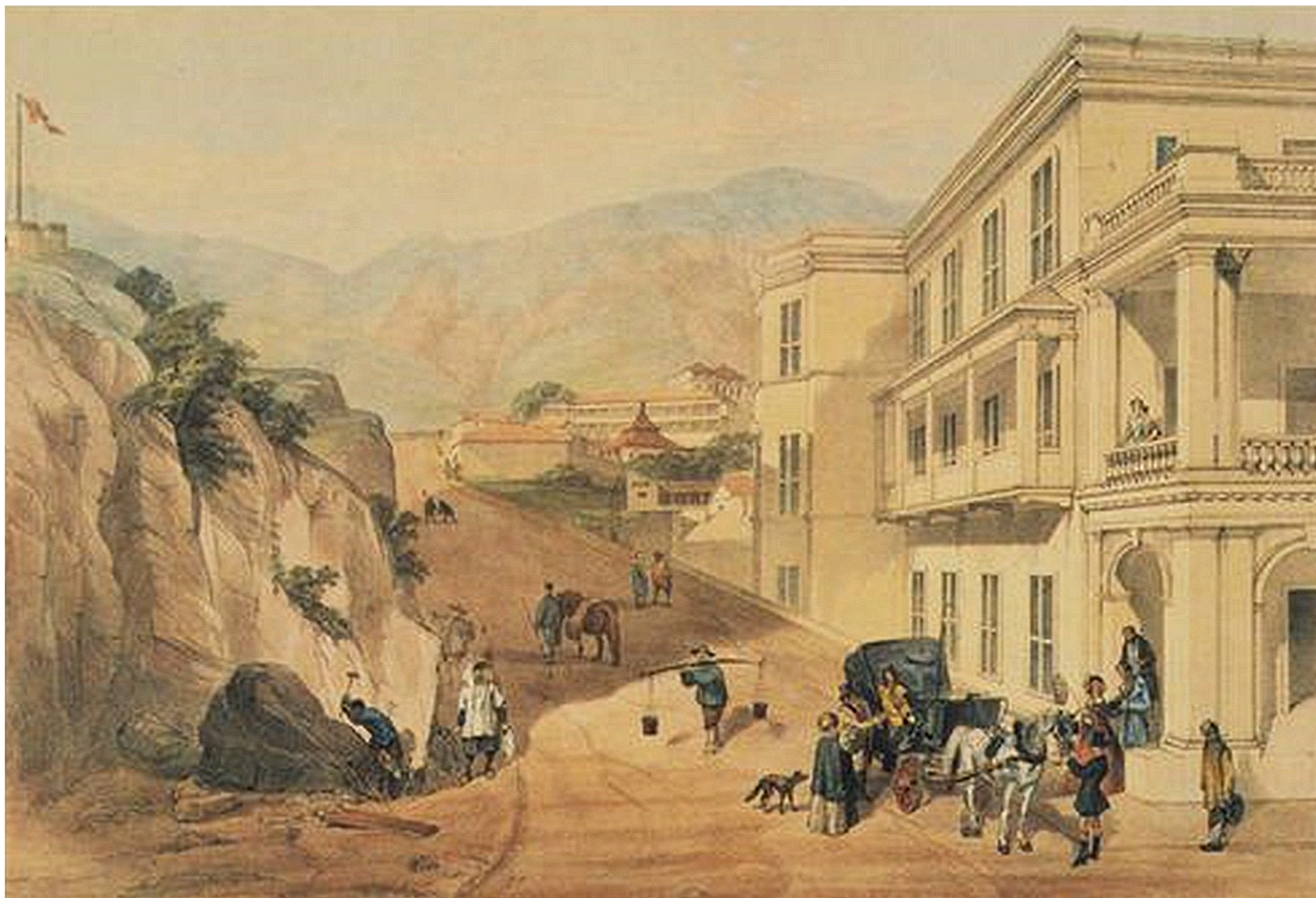
Уолфорд Томас Белларс зобразив молоде поселення Вікторія в червні 1846 року

Вид на Весняні сади, Гонконг, 20 серпня 1846 р.

Ч. Елліот

Гонконг, 1850 рік

Г. Поттінджер. Ф. Грант, 1845 рік

Резиденція губернатора, Гонконг, 1850-ті роки

Вид на місто Вікторія, 1851 рік

Підписання Тяньцзінського договору 26 червня 1858 р. Лорд Елгін сидить посередині, а адмірал Сеймур стоїть за столом праворуч з Гі Ліанг. Він та Хуа Шан (ліворуч) були імператорськими комісарами

Вільям Джардін

Джеймс Матисон

Хачик Чатер

Р. Макдоннелл

Європейське керівництво банку у Гонконзі, 1860-ті роки

Китайський торговець та його син, 1860-ті роки

Гонконг після тайфуну 1874 року

ФОТОГРАФІЇ ШОТЛАНДСЬКОГО МАНДРІВНИКА ДЖОНА ТОМСОНА, 1868–1872 РР.

Європейське поселення, Гуандун, 1871 р.

Коулун, Гонконг, 1869–71 рр.

Кантонський школяр, Гуандун, 1869–70 рр.

Маньчжурська наречена, 1871–72 рр.

Човнярка, Гуандун, 1869-70 рр.

Набережна, Гонконг, 1868–71 рр.

Веранда китайського чайного будинку, Гонконг, 1868–71 рр.

Родина Коулуна, Гонконг, 1869 р.

Французька місія та собор Святого Іоанна, Гонконг, 1869–71 рр.

Д о б р о л ю б с ь к а Ю . А . , С а р а п і н а Є . О .

Вулиця Кокрейн, Гонконг, 1869–71 рр.

Королівська дорога на схід, неподалік від старого ринку Ванчай

Китайський художник, Гонконг, 1869 р.

Педдер-стріт, Гонконг, 1869–71 рр.

Кладовище в Щасливій долині, Гонконг, 1869–71 рр.

Іподром, Щаслива долина, вид з оглядового майданчику Джардін, Гонконг, 1869-71 рр.

Іподром, Щаслива долина, Гонконг, 1869–71 рр.

Ботанічний сад та порт, Гонконг, 1869–71 рр.

Мерія, Гонконг, 1869–71 рр.

Фотографія, зроблена на вулиці Ліндхерст у Центральному окрузі під час короткого візиту герцога Единбурзького у 1869 році, Гонконг

Скеля з риб'ячих хвостів, Коулун, Гонконг, 1869–71 рр.

Лавка, Гонконг, 1869-71 рр.

Китайська джонка, Гонконг, 1869–71 рр.

Готель, Гонконг, 1869–71 рр.

Вулиця, Гонконг, 1869–71 рр.

Кантонська красуня тримає відкрите розмальоване віяло, стоїть перед складним екраном, Гуандун, 1869–71 рр.

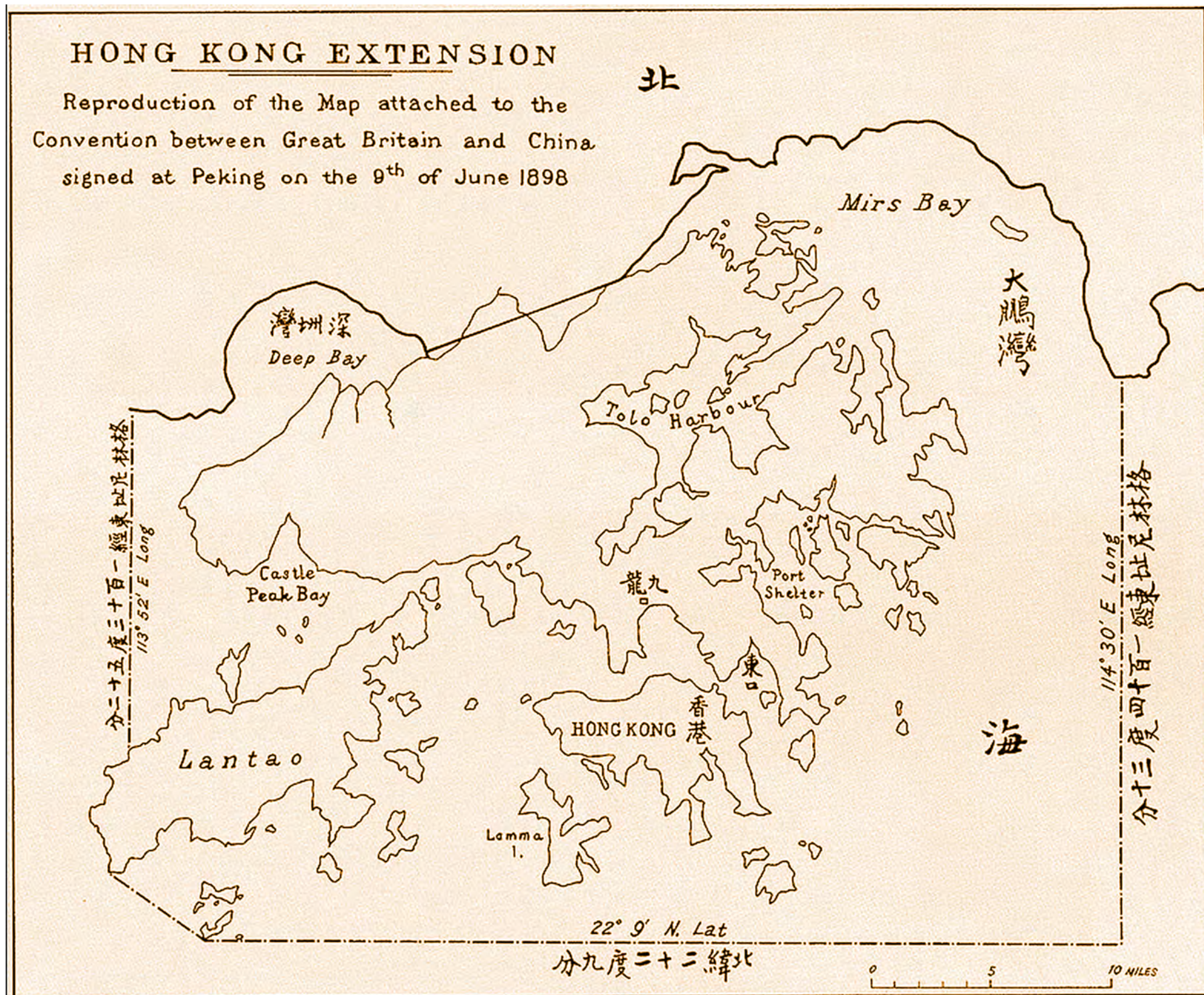
Стара жінка на вулиці, Гуандун, 1868–70 рр.

Кантонська жінка, Гуандун, 1869–70 рр.

Д о б р о л ю б с ь к а ю . А . , С а р а п і н а Є . О .

Д о б р о л ю б с ь к а Ю . А . , С а р а п і н а Є . О .

Територія, яку за Конвенцією про розширення Гонконгу 1898 року отримує Великобританія в 99-річну оренду

Рейд Гонконгського порту, кінець XIX ст.

Паромний пірс Star Ferry, початок XX ст.

Офіс Jardine, Matheson & Co, початок XX ст.

Група банкірів колонії, яка виїжджає на роботу з кварталу, де їх утримували японці, лютий 1942 р.

Європейські в'язні у таборі Стенлі, 1945 р.

Демонстрації у травні 1967 р.

Демонстрації у травні 1967 р.

Гонконг у 1967 році та сьогодні

Підписання Китайсько-британської декларації в Пекіні в грудні 1984 року

Підписання Китайсько-британської декларації в Пекіні в грудні 1984 року

«Революція зонтиків» в Гонконгському районі «Адміралтейство». Вечір 10 жовтня 2014 року

1997 рік (повернення територій КНР по закінченні 99-річної оренди)

20 доларів, Гонконг, 1997 рік

1000 доларів, Гонконг Золото, 1997 рік

Д
о
б
р
о
л
ю
б
с
ь
к
а
Ю.
А.
С
а
р
а
п
і
н
а
Є.
О.

Вид нічного Гонконгу

Науково-методичне видання

Нарис історії Гонконгу 1841–1997 рр.

Юлія Добролюбська, Єлизавета Сарапіна

Українською мовою

Технічний редактор і коректор — Є. А. Добролюбська

Умовн. друк. арк. 5,8
Друкується за сприянням поліграфічної бази приватного підприємства «ЦВТ»:
65014, Одеса, вул. Успенська, 9

